

yeni ufuklar

C. O. TÜTENGİL — Podima Yolları

SAMİM KOCAGÖZ — Uzun Ömürler

SAMİ N. ÖZERDİM — Kime Ne?

MEHMET SEYDA — Romancı Günlüğü

İSMET ZEKİ EYUBOĞLU — Türkçeyi Bilmek

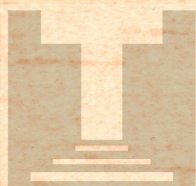
AFŞAR TİMUÇİN — Bir Daha mı Yahya Kemal

MEHMET KEMAL — Sütüven'den Anılar

PRENS LÜTFULLAH — Bir Soruşturma

ERKUT SEZGİN — Bilimsel Düşünce ve İdeoloji





TÜSTAV

UFUKLAR

AYLIK SANAT, DÜŞÜNCE DERGİSİ

Kurucusu :

ORHAN BURİAN

(1914 - 1953)

PODİMA YOLLARI

Cavit Orhan Tütengil

Bedri Rahmi Eyuboğlu, Âşık Veysel'i köyünde ziyaret için yollara düştüğünü anlattığı bir yazısında eleştiri oklarını kendisine çevirir: «Yol boyunca düşünüyorum: Yirmi beş senedir İstanbul'dayım. Kendi isteğim, kendi arzum, kendi harçlığımıyla bir defacık olsun memleket yollarına düşmek nasip olmadı. Eğer devletin ressamı için tertiplelediği yurt gezileri de olmasaydı Pendik'ten öteye geçemeyecektik». 1953 yılında yayımlanan «*Cânum Anadolu*» derlemesinin ilk yazısından yaptığım bu alıntı, ölümünden sonra çıkan ve yeni «Gezi Notları» ile zenginleştirilen «*Tezek*»te de görülebilir. (Ankara 1975, Bilgi Yayınevi).

Pendik'ten öteye yaptığı yurt gezileri yalnız coşku-lu bir anlatımla okuyucularına getirdiği «Çoban armağanı, çam sakızı» misali düz yazı ve dizelere konu olmakla kalmamış, halk kültüründen damıtılan nakışlara ve yurdumuzdan «manzaralar»a da dönüşmüştür. Ya-

şamının son yirmi yılı bozkırdan kıyılara, tarihten halka uzanan gezilerle o kadar doludur ki, bilincine vardığı bir eksikliği doldurmakta olduğu sanılır. Hanlar, ağaçlar, insanlar ve gecekondular, kilimler ve sukabakları «bitmez, tükenmez Anadolu»nun ondaki yansımalarıdır.

1972 temmuzunda onun kılavuzluğunda yaptığımız Midye gezisi, bizler için, insana ve doğaya bakışını sergileyen unutulmaz bir şölendi. Günsür ailesi, Turan Erol ve benden oluşan iki otomobillik kümenin kaptanı, güzellikler ve şaşırtıcı görüntüler avcısı olarak hep 12'den vurmaktaydı. Bu başarıda, bilgisi ve sezgisi kadar insan sevgisi de ağır basıyordu. Yeni adı Çamköy olan Kastros'ta kır yemeğimizi yedikten sonra Kıyıköy adını taşıyan Midye'nin yolunu tutmuştuk. Kiraladığı bir «motor»la ormanın derinliklerine dalan ırmak üzerinde dolaşmış, sonra denize açılarak birbirinden güzel koylarda konaklamıştık. Çevredeki kilise kalıntılarına yürümüş, plajlarda çimmiş, köy öğretmenleriyle dertleşmiştik. İlgimi çeken yerlerinden biri de «toplayıcı» olma-sıydı. Bitkileri, taşları, midye kabuklarını, ilgi çekici ağaç dallarını çocuksu bir sevinçle bağrına basmaktaydı. Gecelerimizi aydınlatıp şenlendiren, taze balık ve içkiden ziyade, onun tadına doyum olmaz söyleşileriydi.

Ölümünden sonra kitaplarını yeniden okurken bir uyarısı, yayından boşanan bir zemberek gibi beni İstanbul'dan fırlatmaya yetmişti: «Cebinde bir üçüncü mevki tren parası olduğu halde Ürgüp'ün Göreme'sini gidip görmemek affedilmez. Peki, ne var diye fazla incelemeye de gelmez. Şu kadarını söyleyeyim ki dillere destan olan Boğaziçi bu acayip manzara yanında çocuk oyuncacı kalır.» (Cânım Anadolu, s. 23). Erol ve Tütengil

aileleri olarak, «Reis»in izinde «memleket yollarına» düşmüştük. Bedri Rahmi'nin anısına yaptığımız yurt gezisinde Ürgüp ve Göreme dolaylarının yanı sıra, Selçuklu hanlarını, Mimar Sinan'ın Kızılırmak üzerindeki köprüsünü ve İncesu'daki kervansarayını, Hacıbektaş'ı ve Kayseri'deki yapıtlarla müzeyi gezip gördük. Son duragımız, Bedri Rahmi için gerçekleştirilemeyen bir özlem olarak kalan «İhlara Vadisi» oldu. Turan Erol'la birlikte Yılanlı Kilise'nin duvarlarındaki resimleri incelerken «Reis»imizi saygıyla andık. Böylece, 4 ekim - 7 ekim 1975 günlerinde Bedri Rahmi ile dolup taşarak peribacalarını içimize sindirdik.

Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun değişik bakış açısı ve çevresine duyduğu sevecenlik için aşağıdaki iki örnek yeter sanırım:

«Merhaba kekik! Merhaba karamuk! Merhaba kuzukulağı! Merhaba yemlik! Yeşilin mübarek olsun ebeğümeci!... Sen hep böyle fincan fincan mı çiçek açarsın ayva ağacı? Merhaba nane molla, merhaba maydanoz, yahu bu boya kıtlığında bu kadar yeşili nereden buldunuz? Merhaba köprüler dönemeçler, merhaba Kırazlıyayla. Merhaba Uludağ! Bu seninki kara değil yeşil sevdâ.»

«Ben Denizli'nin Çal ilçesine bağlı Civelek köyünde dokunmuş küçük bir kilimim... Beni köyde Çatılmışların ortanca gelini dokudu. Dokuduğu kilimlerin yedincisi olduğum için adımı «Yedinci» koymuştu. Benim örgümde tam on sekiz çeşit boya, on bir çeşit de nakış vardır. Ortanca gelin bundan evvel dokuduğu kilimde ancak sekiz türlü nakış bilirdi. Beni dokurken üç tane daha belledi.»

(Tezek, s. 158 ve 163 - 164).

Şiirlerinde olduğu gibi düz yazılarında da kendisine özgü konulara değişik bir açıdan bakmış, akıl gözü ile gönül gözü onda Bedri Rahmi'ce bir karışıma ulaşmıştı. Duyumlarına dayanan bir algılama, nakış istifi, gelenekten gelen söz kalıpları ve çok renkli bir dünya, doğa sevgisi ve insana saygı yazınının olduğu kadar resmin de ortak nitelikleridir, sanıyorum.

Son şiirlerinde ölüm tema'sının öne çıkmasına karşılık, Bedri Rahmi ölümden çok hayata yakındı. Sanatçı kişiliği olgunluk aşamasına ulaşmıştı ve büyük tasarıların içindeydi. Ne var ki, vakitsiz gelen ölüm onun bu tasarılarını yarım bıraktı. «Podima taşı»nın kaynağı olarak bildiği ve Bizans mozayiklerinin yapılmasında kullanıldığını söylediği bu taşın adını taşıyan Podima köyü, yeni adıyla Yalıköy gerçekleştirmeye olanak bulamadığımız gezilerden biri oldu. Araya giren küçük mazeretlerden sonra hastalığı, onda tutku haline gelen Podima yolculuğunu engellemişti. Hastalığı süresince hep bu yolculuktan söz etmiş, «ilk fırsatta» Podima'ya gitmeyi tasarlamıştık. «Reis» için bir umut olan Podima yolculuğu, benim için acı bir avuntuydu ve bu geziyi birlikte yapmamızın olasılığı yoktu. Geçirdiği ameliyattan sonra konuştuğumuz doktoru bize her şeyi açıkça anlatmıştı.

Dünyamızdan geçip giderken arkalarında «Podima Yolları» bırakmayanlar çok azdır. Ne mutlu onlara ki türkülerini noktalamak olanağını bulurlar. Bedri Rahmi'nin türküsü en güzel yerinde koptu, fakat büyük bir doğurganlıkla yaşamına sığdırdıkları, fikir ve sanat dünyamıza kattıkları ona ölümsüzlüğün çetin yolunu da açtı. Beklenmedik ölümünün tesellisi, bana kalırsa, buradadır.

«Selâm ile Haram» adlı şiiri «Reis» in hepimize mesajıdır:

*Biz dünyadan gider olduk
Kalanlara selâm olsun
Ama hep böyle gidecekse bu dünya
Kalanlara haram olsun.*

Dünyamızı güzelleştirmeye bakalım. Can dostların ölümünden sonra yaşamanın «bedel»i, dünyamızı güzelleştirme doğrultusundaki çabalardadır.

o

BİZE GELEN ESERLER

- o *Taşı Toprağı Altın* (Şehir/dolayısıyla): Burhan Arpad, May Yayınları, 2. basım, İst. 1975, 12.50 TL.
- o *Faşizmi Ezeceğiz* (Roman): Dolores Ibarruri «La Pasionaria», çeviren: Zehra Ağralı, Konuk Yayınları, İst. 1975, 30 TL.
- o *Çağdaş Revizyonizmin Eleştirisi*: P.N. Fedoseyev - Alfred Kosinf. Çeviren: Ergün Tuncalı, Konuk Yayınları, İst. 1975, 15 TL.
- o *Solun Güç Birliği* (İleri Bir Demokrasi İçin): Ernst Henry, İst. 1975, Konuk Yayınları, 15 TL.

UZUN ÖMÜRLÜLER

Samim Kocagöz

Ünlü romanların ünlü kişileri, gerçi her insan gibi kendi belli uzunluktaki yaşantılarından sonra — içinde yaşadıkları romanda da — ölürler. Ne ki romancının gücü, romanın başarısı denli uzun ömürlü olurlar. Örneğin PİYER, 1805'ten beri yaşamaktadır, 170 yaşındadır. Öyle sanıyorum ki daha uzun yüzyıllar yaşayacaktır... Gerçi Tolstoy, Savaş ve Barış romanını 1869'larda bitirdi ama romanın içeriği 1805'lerden başlar. 1815'te Napolyon'un Moskova seferinin olayları ile yürür. Piyer, bu dönemin olayları içinde çarpınan bir Rus aydınıdır, çaresiz kalmış Rus toplumunun — o yıllar için — bir sembolüdür: Hem kendisi için bir kurtuluş, çıkış kapısı arar, hem de giderek toplumu için... İyi yürekli bir insandır Piyer. Ayrıntılar bir yana, ölürken babası onu oğulluğa resmen kabul eder, babasından kalan malı mülkü fakir fukaraya dağıtır; kendi kurtuluşu için bir ara Mason olmayı dener. Bu bir bakıma içinde yaşadığı toplumun kurtuluşunu aramaktır. 1815'lerde elbette Piyer'in sosyalizmi bulması olanağı yoktur. Marks, 1848'lerde ortaya çıkmıştır.

Rusya'yı bir baştan girip Moskova'ya dek çiğneyen ve Moskova'ya giren Napolyon'u öldürmek fırsatı geçer eline Piyer'in. Ne ki insan yüreği, insan öldürmeye razı olamaz. Napolyon'u tarihsel kaderine bırakır. Tarih sayfalarında yazıldığı gibi Napolyon, Rus Başkomutanı Kutuzof'n taktiği ile Moskova seferinde perişan olur. Piyer, adam öldürmek şöyle dursun, bu savaşların içinde bile şaşkındır. Fransızları Rusya'dan kovmak için

savaşı gerekli görür Piyer ama her insan, aklı başında aydın gibi, adam öldürmeye karşıdır. Savaş içinde de öldürülmekten kıl payı kurtulur.

Savaş Ve Barış romanı Tolstoy'un anlattığı zaman kesiminin yazılan tarihlerinden, belgelerinden çok daha etkili ve inandırıcı olmuştur. Sanatçının yaratıcı gücü, Rus toplumunun, ulusunun belli bir dönemini kaynaşmaları, didişmeleri, duyguları, giderek yaşama direnci ile yansıtmıştır. Bu romanın içinde yaşayan Piyer, çevreyle birlikte Rusların, Rus ulusunun 1815'lerdeki duygusu, sezgi, yaşantı varlığının bir yansımasıdır. Bir ulusun var olma kavgasının direncini Piyer'in yumuşak, insan-cıl kişiliğinde buluruz. Romanın gerçek, tarihsel kişisi asker Kutuzof da Piyer'in toplumsal kişiliğini tamamlar... 19. yüzyıl Rus toplumunun, kişisinin yaşantısı, varlığı, tarih kitaplarından öte Savaş Ve Barış romanında vardır Tolstoy'un. Piyer ne denli uzun ömürlü olacaksa, Tolstoy da o denli uzun ömürlü olacaktır, uzun ömürlüdür.

20. yüzyılın başında Ruslar, kendilerine bir çıkış yolu, çıkış kapısı buldular: 1917 ihtilali! Bu kaynaşmanın, bu geçidin insanlarını, tarihiyle birlikte, köklü geleneği olan Rus Edebiyatında, romanında yine buluyoruz. En başta Şolohof'un büyük eseri 'Sakin Akardı Don' geliyor. İhtilâlin olayları, kişileri, Rus toplumunun komşu toplumlarla kurduğu — Sovyetler Birliği — düzenin oluşması, Şolohof'ta var. Bu yazardan uzun uzun söz etmek gerek. Ne ki bu yazımızın sınırları içinde biz, General Serpilin'e bakmak istiyoruz:

Kim bu General Serpilin? 19. yüzyılın başlarında Fransızlar, Napolyon, Moskova'ya dayanmıştı. Yazımın başından beri bu yürüyüşe karşı Tolstoy'un Savaş

Ve Barış romanının ölümsüz kişilerinden söz ettik. 20. yüzyılın ortalarına doğru, bu kez Ruslar, giderek Sovyetler Birliği, Almanların saldırısına uğradılar 1940'lar da. Hem de 19. yüzyılın başlarında olduğu gibi bozuk düzen bir toplum değildiler artık. İkinci Dünya Savaşı'na gelip duran dünyadaki devletler, bu devletlerin hükümetleri, giderek uluslar, büyük bir savaş içindedir. Bu savaşın içindeki Sovyet Halklarını, giderek Rus halkını ve insanını anlatan Konstantin Simonof çıkıyor karşımıza romancı olarak. Bizde altı cilt olarak basılan kitapları, (okunması gereken sıraya göre: Silah Arkadaşları, Yaşayanlar Ve Ölüler, İnsan Asker Doğmaz.) İkinci Dünya Savaşı'ndaki Sovyetler Birliği'nin Moskova'ya dayanan Almanlarla savaşlarını anlatıyor. Tıpkı Savaş Ve Barış'ta Fransızların Moskova'ya dayanmaları gibi. Ne ki bu iki savaştan yaklaşık yüz yıl geçmiştir. İnsanlar, toplumlar, uluslar gelişmiş, değişmiştir.

Simonof'un 'İnsan Asker Doğmaz' romanında karşımıza önce bir SİNTSOF çıkıyor: Sintsof, gazetecidir savaştan önce. Askerliği hiç bir zaman aklına getirmemiştir. Savaşa da bir gazeteci olarak katılır ilk başladığında. Tolstoy'un Piyer'i denli yumuşak, insana ve topluma sevgi, saygı duyan bir kişidir. Yüz yıl öncesinin Rus aydını Piyer'den farkı, bilinçli, inançlı bir kişi olmasıdır. Gazeteci olarak katıldığı — cephe haberleri toplamak için — savaşın içinde kaderi, onu bir savaşçı yapar. Hem öylesine bir savaşçı olur ki Almanların ezdiği halkını kurtarmak için, Almanların ölüm saçtığını görünce, öldürmeye razı olur. İnandığı düzeni korumak için, yurdunu kurtarmak için öldürmeye razı olduğu gibi, ölmeye de razıdır. Bir yandan da Almanlar, bunca sivil, silahsız insanı nasıl öldürebiliyorlar? diye şa-

şar. Tolstoy'un Piyer'i nasıl 1800'lerin evrenselleşen, Rus toplumunun bir durağındaki tipiyse, Simonof'un Sintsof'u da yüz yıl yürüyen Rus toplumunun tarihsel durağındaki bir tipi, kişisidir.

Simonof'un bu romanındaki General Serpilin, Sintsof'un kişiliğini tamamlayan, 20. yüzyılın ilk yarısının bir Rus aydınının, giderek bir Sovyetler Birliği insanının simgesidir: Serpilin, 17 İhtilâline bir genç subay olarak katılır. İkinci Dünya Savaşı öncesi, Sovyetler Birliği'nin bir Harp Akademisinde öğretmenliğe dek yükselir. İyi Almanca bilir, usta bir savaş taktikçisidir. Akademideki derslerinde, Almanların savaş gücü, savaş taktikleri üzerinde ısrarla durur. Bu tutumu, düşman olabilecek bir gücün ağırlığını öğrenmek ve öğretmek inancından gelir. Ne ki, Stalin yönetiminin tezviratı içinde onun bu içtenliği, düşmanları tarafından kendisine karşı bir silah olarak kullanılır; adını Almancıya çıkarıp, Sibirya'ya sürdürürler. Rütbesini indirirler. Sibirya'da odunculuk yapar Serpilin. Ne ki, hiç bir zaman yurt sevgisini, düzene bağlılığını, yitirmez. Yöneticilere karşıdır, Stalin'e karşıdır. Bu karşı olma, onu yurt hizmetinden alakoyamaz. Savaşın etkisiyle de suçsuzluğu kabul edilir, kendisini savaşın içinde bulur. Yeniden savaşa savaşa General rütbesine yükselene değin, soğuk savaş alanlarında bir kürklü paltosu bile yoktur. Moskova'da karısı ile birlikte kaldığı bir oda, bir mutfaktan ibaret evini üvey oğluna, onun karısına bırakır. Karısına, üvey oğluna, gelinine karşı çok iyi yürekli bir aile babasıdır. Savaş süresince yöneticilerle, Stalin'le tartışma halindedir. Bütün derdi, kendisi gibi Sibirya'ya sürülen bir asker arkadaşının suçsuzluğunu isbat etmektir. Oysa haberi yoktur, arkadaşı kurşuna dizilmiştir.

Stalin'e Stalingrat savaşları sırasında bir ordunun kurmaybaşkanı olduğu sırada bu konuda bir mektup yazar. Sonunda Stalin'le yüzyüze tartışma olanağı bulur. Bu tartışmadan sonra o katı Stalin, General Serpilin'i Ordu Komutanı yapar. Serpilin, bu rütbeyi sadece bir yurt görevi olarak kabul eder, yine de — yüzüne karşı söyleyemese de — Stalin'i savaş başlamadan önce hazırlık yapmadığı için suçlar. General Serpilin, Mareşal Kutuzof gibi görkemli bir general olarak gözükmek ama bilinçli, inançlı sade bir Sovyetler Birliği vatandaşı, gide-rek generalidir. İnsan bir yüreği, mesleğine sonsuz bir bağlılığı, rejimine sağlam bir inancı vardır.

Konstantin Simonof, usta bir yazar olarak, romanlarını yazarken, sanmıyoruz ki Tolstoy'un ölümsüzleştirdiği Piyer, Kutuzof gibi kişilerini düşünerek romanındaki kişileri ele alsın: Bir tarih süreci içindeki toplumunun gelişmesine, tanık olduğu olayların görüntüsüne ve tiplerine parmak basmıştır bir romancı olarak. Ve de büyük Rus roman geleneğini sürdüren bir yazar olarak karşımıza çıkmıştır. Bizim bir yabancı okur olarak gördüğümüz budur. Bir eleştiri, inceleme değildir bu yazı.

o

NESİN VAKFI
EDEBİYAT YILLIĞI

1976
60 TL.

KİME NE?

Sami N. Özerdim

Bir öğrenci, montaj sanayii konusunda kitap ve yazı arıyor. Bir kitap varmış, ama Kütüphane’de de bulunamıyormuş. Birine vermişler...

İktisat konularına adanmış bir bibliyografya gösterdim. Üç başlık bulabildik montaj sanayiine değgin... Bibliyografya basılalı sekiz on yıl olmuş. Yeni yayınları içermiyor elbette... Bu arada, gazetelerde pek çok yazı çıktı. Ama, nerde bir kupür dokümantasyonu? Sırası gelmişken, okuttuğum dersin bu amacı güttüğünü — bu dersi okuyup geçmiş — öğrencilere anımsattım. İşte, dedim, dokümantasyonsuz hiç bir şey olmuyor. Peki, kim, ne zaman yapacak bu işi? Elimizdeki tarihsel kâğıtları Yunanistan’a, İtalya’ya gönderin diyen bir başkan mı?

Dokümantasyondan kime ne?

TÜSTAV

Uzun zamandır görmediğim bir müzikolog ile karşılaştıverdim dün... «Belgelik» adını verdiği dizgeli bir dokümantasyonu vardı, ta yıllar önce. Gelişip gelişmediğini sordum. Artık eski kitapçılarda aranan bulunmuyormuş. Ama, birikim öylesine taşmış ki bir özel yapının içine doldurmak zorunda kalmış.

«Peki, diye sordum; şimdi gençsin, diyelim kırk yıl sonrası için önlemen var mı? Ne olacak bu birikim?»

Omuzlarını kaldırdı, «hiç» der gibi...

Birlikte, sinema okutan arkadaşımıza gittik. Onun da yığınlarla derlemesi var. Hatta, film müzikleri dola-

yısıyle notalara değin... Bütün bu malzemeye para verilmiştir. Aynı kaygıyı ona da ilettim. Bana:

«Devlet'i bedavaya alıştırıyoruz», dedi.

Güldüm, acı acı:

«Parasız ver bakalım, alan bulunacak mı?»

O da, raflara sıralanmış kitaplara, dolapları dolduran kupürlere, senaryolara v.b. ne umutsuzca bakıyordu.

Onlara Atatürk'ün, bir kişi elinde bulunan, bir türlü yayınlanmayan defterlerinden söz ettim. Bunlar, o kişi'den sonra kimlerin eline geçirdi? Dışarıya satılır mıydı? Sonra, içim burkularak:

«Keşke, yabancıların eline geçce», dedim. Hemen yayınlardı. Hiç değilse yitip gitmezdi.

Türkiye'de derlediklerinizi bağışlayacağınız kütüphane konusunda da sallantıdasınız. Müzikolog, kütüphanelerin halinden yakındı. Vaktiyle bağışladığı, şimdi yeniden bulsa büyük paralar vererek alacağı nice doküman, kütüphanede yitkilere karışmış.

Bana, iyi düzenlenmiş, kartpostallara değin biriktirilen iki kütüphaneden söz açtı. Yine sordum:

«İyi ama, başındaki adam emekli olunca ne olacak?»

Sustu. İster istemez Lamartine'nin sözünü anımsadım: «Türklerde müessese fikri yoktur. Bir büyük adam gelir, bir şeyler getirir; sonra, giderken bunların hepsini alır götürür.»

En aşağı yüz elli yıl önce söylenmiş, bugün de geçerli bir söz. İşte, en büyük örnek, Atatürk'ün getirdikleri... 1946'dan beri, sıkılmaz politikacıların harcaya harcaya bitiremedikleri...

Ama, yalnız büyük adamlarınki mi? Bizim gibi orta hallilerin yaptıkları bile, hem de henüz masa başında

iken, yok ediliveriyor. Emekliliğim yakındır. (Zamanım geldiği için değil, usandığımdan!) Emekli olduğum gün, oturup ne yaptım, ne oldu konulu bir yazı yazacağım. Nasıl bütün bir ömür didindiğimi, sonra boşuna çabaladığımı bildiğim halde işe bir başka yerde yeniden başladığımı yazacağım. İnsan, üniversitede bile düş kırıklığına uğrarsa?

Türkiye’de, sözünü ettiğim iki bilim adamı gibi daha niceleri vardır ki, evlerinde odaları doldurup taşıran, darlık yüzünden iyi düzenlenmemiş dokümantasyonlarla çalışırlar. Bütün ve büyük kaygıları, kendilerinden sonra bu birikimin ne olacağıdır? Kitap, bilinen bir şeydir; kitapçıya satılır, ya da — akıl edilirse — bir kütüphaneye bağışlanır, kendisinden sonra... Ama kupür, belge, mektup, not vb., kalorifer kazanına atılır; eğer bakkala manava, şişeciye satılmazsa?... Dokümantasyonu, yaşamı boyunca çaba harcayarak, para vererek derleyen bir vasiyetname bırakmaya eli değecek midir? Ölümün ne zaman geleceği bilinmediğinden bu iş çoğunlukla savsaklanır?

Geçen yıl Reşad Ekrem Koçu öldü. İstanbul Ansiklopedisi’ni yürütebilmek için kimbilir nasıl bir dokümantasyon meydana getirmişti. Bu işleri bilen bir gazeteci arkadaşım, mektubunda bana dert yanıyordu. Satırlar arasında, hıncından ağladığını görüyordum.

Neden böyleyiz? Neden, politikaya yarayan bir yalancı eskilik merakı dışında, birikenin yok edilmesine aldırıyoruz? Hâlâ göçebe miyiz? Batılılar, Asya’da kazılar yaparak otuz bin Uygur yazması bulmuşlardı. Şimdi, ekinimizin eskiliğini kanıtlıyor diye bu haberle öğünüyoruz. Anadolu’da çıkan sayısız eski eseri, Batılılar çalmış, götürmüşler; umursamamış, belki de alıp götür-

dükleri için sevinmişiz. Bugün bile, «gönderin şunları» diyecek denli bilinçsiziz.

1934'te Atatürk'ün işareti ile bir Derleme yasası çıkarılmış. Bugün bu yasa yeterince işlemiyor. Basılı malzeme bile elden kaçıp yitiyor. Yarın, eski gazete koleksiyonlarını araştıracak olan bilim adamları, büyük eksiklerle karşılaşacak. Basımevi sahipleri üniversiteyi bitirmiş de olsalar, işin ticaretine bakıyorlar; gazete sahipleri de öyle... O günlerin parası ile elli lira ceza koymuşlar yasaya... Bugün bir kitabın fiyatı elli lira... Dört-beş yüz liraya kitaplar da az değil... Basımevi kitabı vermese, eğer kovuşturmayla uğrarsa elli lira ceza ödeyecek...

Durumu pek kısa, üstünkörü anımsattım. Ama, kim ne? Hangi kültür bakanının umurunda bunlar? Hangi millî eğitim bakanı bu konunun varlığından haberi?

Bizde 1934'te çıkarılan Derleme yasasınca yayınına başlanan *Türkiye Bibliyografyası*'nın İngiltere'deki karşılığı olan *The British National Bibliography* 1950'de kurulmuş. Ama, kitapçılar 1858'den beri kendi çabalarıyla bu işi yürütüyorlar. Bizim kitapçılar ise, gazetelere avuç dolusu reklam parası öderken, bir araya gelip kırıntı bir katkı ile haftalık bir kitap duyuru belleteni yayımlayamıyorlar.*

Bilisizlik, kitapla ilgili olandan başlıyor.

* Yaşayan tek yayın tanıtma dergisi *Yeni Yayınlar*'ın, kütüphanelere abonesi birden kesilince, Üniversite Kütüphanecilik Mezunları Derneği'nin yaşatmaya çalıştığı dergi kapanma tehlikesiyle karşı karşıya geldi. Derginin, yirminci yılında kapanması, Kültür Bakanlığı'nın «eseri» olacaktır.

ROMANCI GÜNLÜĞÜ

Mehmet Seyda

o NÂZİM'DAN MEMET FUAT'A (21.12.1975)

Karlı bir İstanbul sabahı. İkinci Basın Kurultayı'na gidecektim. Dün katıldığım «Anadolu Basını Sorunları» komisyonundaki konuşmalar, delegelerin birbirleriyle yaptıkları tartışmalar, bir gün önceki toplantıda «Şeyh-ül muharririn» Burhan Felek'e yapılan gereksiz ve abartmalı törenle birleşince, bu isteği kursakta bırakmaya yetti. Yıllardır Anadolu Basını sorunlarının içindeyim. Dertler, dilekler, hep aynı dertlerle dilekler. Gelişmeden geçtim, en küçük bir kıpırtı yok. İstanbul, Ankara ve İzmir basınının ağır baskısı altında güvensiz yaşamlarını, içe kapalı durumlarını sürdürme çabasındalar. İzmir Basını bölgesel bir basın, Ankara Basını desek, kendi kendine bile yetersiz, geriye, tröstleşme eğilimindeki İstanbul Basını kalıyor. Bir, iki rotatiften sonra şimdilerde ofset tekniğinin de Anadolu'nun belli başlı kentlerine doğru İstanbul'dan yola çıkarıldığını görüyoruz. Taşra Basını da partilere bölündüğü için kendi arasında güç birliğine erişemiyor, ya da resmî ilânlar gelirini paylaşamamaları, bu birleşmeyi, birleşip güç kazanmayı engelliyor. Ve düşünce akımları değil kendilerine gelen; renk, magazin ve seks.

Sabah gazetelerinde, eti budu pek olmayan üç Basın örgütünün Kurultay'dan çekildiklerine ilişkin bildirilerini okudum. Sonra Rauf Mutluay'ın şiir yayınlama heveslilerine değinen «GÖNÜL ASLANI» başlıklı yazısını; daha sonra, dünden ayırdığım 20.12.1975 günlü Cum-

huriyet Sanat ve Edebiyat Sayfası'nda Demir Özlü'nün «İNSANCILLIK», Memet Fuat'ın «DENEME YAZARLIĞI» adlı yazılarını..

Uzak-yakın anılar, çeşitli izlenimler üşüştü kafama. Derinden bir «Oh!» çektim. «Senin asıl işin gücün bu; okumak ve yazmak. Kurultay'larda ne işin var?»

İşin ABC'si sayılan sanat nedir, sanatçı kimdir?den başlayarak açılan kavramlar tartışmasının kızıştığı şu günlerde, edebiyatımızda her şeyden önce deneme türünün eksikliği duyulurken, «ele aldığı konuya kişisel bir açıdan arayıcı bir anlayışla bakan» bu türün, «bir düşünce birikimi dönemindeki yaygınlığını eyleme geçmiş yığınlar karşısında sürdüremeyeceğini» belirtiyor Memet Fuat. Oysa geçenlerde, Politika gazetesindeki bir yazısında, şiir okuyucu sayısının, şiire duyulan ilginin dünden bugüne pek değişmediğini öne sürüyordu. «Eyleme geçmiş yığınlar» şiir okuyacaklar, roman okudukları zaten ortada bir gerçek, ama denemeyi önemsemeyecekler! «De Yayınevi»nin çıkardığı bütün dergi ve kitapları hiç aksatmadan yollamakla, buna bir de «NÂZİM ile PİRÂYE»yi eklemekle beni mutlu kılan Memet Fuat başışlasın, ben bu tezcanlı yargıyı pek anlayamadım. «Nâzım ile Piraye» Halime'nin elinde. Onu herhalde «kadın gözüyle» okuyor olmalı ki, «Nâzım'ı duygularında kaba ve bencil buluyorum. Başka erkeklerden pek farkı yok, ama şiirleri çok etkileyici. Şiirinde o başka bir insan!» dedi.

Halime kitabı «erkek gözüyle» okusaydı ne değişirdi? Bütün sanatçılar, yaratıcılar, ancak yapıtlarıyla sıradan ayrılp, «başka insan»lar olmazlar mı? Bildiğim, tanıdığım kadarıyla Nâzım Hikmet çok yakışıklı ve çok

çapkın adamdı. Cahit Sıtkı küçük kızlara, Yahya Kemal boğazına düşküdü. Büyük yetenekler karşısında, sonradan bunları, «sanatçının bir özelliği» diye anarız. Paul Verlaine'in oğlancısı, Rimbaud'nun «oğlan», Sait Faik'in sayılı pintilerden oluşunun bugün artık hiç bir önemi kalmamıştır. Şu ya da bu kusurlarıyla sanatçı günün birinde, insanlar arasından çekip gidiyor, geride sadece yapıtları kalıyor.

Nâzım'a 1935 yılının sonbaharında, Vilâyet'in karşısındaki bir hanın merdivenlerinde rastlayışım, unutulmaz anılarımdan biri. O Akbaba'dan iniyor, ben Akbaba'ya çıkıyorum. Kalbim çatlayacak ve duracak. «Siz Nâzım Hikmet misiniz?» Mavi, parlak gözleriyle yüzüme bakıyor: «Evet.» Diyorum ki: «Ben de sizi arıyordum.» Azıcık tarazlı bir sesle soruyor: «Niçin?» Diyorum ki: «Üstat, yürüyelim de anlatırım.» Yolda, hiç konuşmadan yürüyoruz. Boyum ancak omuzuna yetişiyor. Meserret Kırathanesi'ne girdik. Vakit, öğleye yakın. Oturmak için soldaki boş köşeyi seçti. Gelip avuç açan bir dilenciye 12.5 kuruş sadaka verdi. Anlatıyorum, dinliyor. Anlatıklarımın her biri sözcük sözcüğüne belleğimdedir. Belki sonra, çok sonra bunları ve daha başka şeyleri açıklayacağım. Ya da açıklayamadan, içime gömerek, içime atarak gideceğim. İnsanın yaşantısında öyle şeyler var ki, açıklanamıyor. Nâzım merak ettiği konuları «Evet mi?» diye sorarak öğrenmek istiyordu. Ona şu anda beş buçuk lira borcum var. Kime ödemeli bu borcu, nasıl ödemeli? Kendisini son görüşüm, İhsan İpekçi'nin aracılığı ile senaryolar yazdığı sırada, İpek Sineması'nın kapısındadır. Yanımda duran en küçük erkek kardeşimi görmüş, «Senin gençliğine benziyor!» demişti.

Memet Fuat'ı tanıyımsa, 1958 sonları. Fazıl Hüs-nü Dağlarca'nın Aksaray'daki kitabevine gelerek beni sormuştu. O sıralarda Türk Edebiyatçılar Birliği Başkanlığı idi, ya da Genel Sekreteri. Tramvayda görüştük. Bende, edebiyatı edebiyatçılardan daha çok seven, edebiyatçılardan sevdikleri üzerine de kol kanat geren bir genç adam izlenimi bıraktı. Sonradan bu izlenim değişmedi. Tahir Alangu ile Sait Faik Hikâye Armağanı Seçiciler Kurulu'nda tartışmaları, benimle olan bağlantısını kopardı. Zamanla duygusallığını yenen, herkese açık olan bir tutumuna, davranışına örnek olarak, «İYİLİK ÜZERİNE» adıyla Yeditepe'de çıkmış bir denememi 1966 Yıllığına almasını gösterebilirim. Bunca araştırmacı mıydı Memet Fuat? Üzerimdeki yargılarından birisi, «ancak yarışmalara katıldığı zaman derlenip toparlanan, her türlüşünden yazmış geçmiş bir sanatçı» oluşumdur. Bereket versin, ben de, 1957'den bu yana birçok yarışmaya katıldım.

Hazır sırası gelmişken hiç değilse bunu açıklayayım: Beni yarışmalara katılmaya zorlayan etken ün kazanmak, sanatçılığımı, yazarlığımı «tescil ettirmek» kaygıları olmamıştır; eğer böyle olsaydı bir ikisi yeterdi; küçük, sıradan ve dar gelirli memurluğun çektiği sürekli para sıkıntısı dolayısıyla, vaad edilen ödüle, armağana göz dikmek olmuştur.

Her neyse.. Memet Fuat'ın «Yeni Dergi»yi kapatmasına en çok üzülenlerden biriyim. Yemişi bol ağacı taşlarlar; bu derginin de, yayımlandığı günlerde taşlanması kolay kolay unutulamayacak. Kimi romanlarla hikâyeler üzerindeki yargılarına katılamasam da, Dergi'nin edebiyatımız sahnesinden çekilişine karşı duyduğu üzüntüyü dile getirip değerbilirlik ve haktanırlık gözetken Rauf

Mutluay'ı şimdi, sadece bu yazısından dolayı bile sevebilirim. Hele Mutluay'ın çoğun Memet Fuat ve çevresine uzak kaldığını anımsarsak, edebiyatı içeren bu değerlilik gözümüzde daha da büyüyecektir.

Şaşırtıcı insanlarız. Edebiyatçılar çevresine bir süre katıldıktan sonra, ben de birçok tip tanıdım. Kimi, yıkılacak olanı görünce, ona bir tekme de kendisi yaptırmaktan hoşlanıyor. Kimisi, insanlığa yakışanı yapıyor; eskiyi, yıpranmış da kaldırıp, yerli yerine oturtmaya çalışıyor. (Genel anlamda konuşuyorum, bu sözlerimin Yeni Dergi ve Mutluay'la en küçük bir ilgisi yok. Yeni Dergi ne eskimiş, ne de yıpranmıştı.)

Bir şey daha: Baktım da, yukardan beri yazdıklarım bana biraz «pazar gevezeliği» gibi geldi. Yırtmak istedim. Sonra da kıyamadım. «Yazılmış yazılmıştır..» dedim.

o EDEBİYATIMIZDA «GÜNCELLİK» SORUNU (3.1.1976)

Sanat, estetik, roman, Freud üzerine son birkaç yazısını Meydan dergisinde izlediğim Suut Kemal Yetkin, «Türk Dili»nin Aralık/1975 sayısında, Erdal Öz'ün «Yaralısın» adlı romanını eleştirme vesilesiyle, roman sanatına daha geniş açıdan bakıyor, şunları söylüyor:

«.. bir sanat eseri olan romanı, öbür zevklere benzemeyen estetik diye nitelediğimiz bir zevk almak için okuruz. Bu zevk de, ruhsal güçlerin kardeşçe uyumundan ileri gelmektedir. Okuduğumuz romanda bunlardan biri zorbalık etti mi; korku, şehvet, nefret duygularından biri bütün bilinci kaplayarak yönetimi ele aldı mı, ya da din ve ahlâk kuralları ağır basarak her türlü

isteğe gem vurdu mu, hele akıl bunların hepsini dize getirdi mi, iç denge bozulacağından roman kurur ve okunmaz olur, o roman atılır.»

Tu kaka olur, gerçekten atılır mı o roman? diye düşünüyorum. Yetkin'in saydığı korku, şehvet, nefret duygularından herhangi biri, herhangi bir romanda ağır basabilir. Kendi payıma, zaman olmuş, korku temasını işleyen romanları da, şehvet romanlarını da, kin ve nefreti öne alan romanları da zevkle okumuşumdur. Yeter ki, bu duygular karşıtlarıyla verilmiş, konu iyi işlenilmiş olsun. Ne var ki, sayın dostum bununla bırakmıyor işin yakasını, sayıp sıralıyor: Bir romanda, din ve ahlâk kuralları ağır basmamalıdır. Hele akıl, hepsinin tepesine tüy dikmemelidir.

Doğru; kupkuru akılla yazılmış bir, iki roman hiç sarmadı beni. Unamuno'nun «Sis»ini de, Sartre'in «Bulantı»sını da pek severek, elimden bırakamayarak okumadım. Bu filozofların dünyalarına girme çabasıyla, bir çeşit «ders çalışır» gibi okudum. Öte yandan, satırlarından zırl zırl duygusallık akan romanlarsa, ilk gençlik yıllarımdan beri güldürdü ve teksindirdi beni. İnsan varlığı duygularla düşüncelerden oluşur. Öyleyse bir ders, bir öğüt kitabı olmayan roman da bunu gözönünde tutmak zorundadır.

Erdal Öz'ün «Yaralısın»ını henüz okumadığım için üzerinde konuşma olanağım yok tabii. Ancak, güncel sorunlardan birine değinen romanlardan olduğunu biliyorum. Bu da, şimdilik, bana yetiyor. Tarık Dursun K. «Gün Döndü»yü, Sevgi Soysal «Yenişehir'de Bir Öğle Vakti»ni yazdılar. Kimi sanatçılarımızla eleştirmecilerimiz şu günlerde «güncellik» konusunu çok önemsiyorlar. Sanki son vapur, son tren kaçıyor ve onlar buna

yetişemeyecekler. Değil oysa; güncelin notları, günlüğü tutulur, bunlar bellekte mayalandırılır, sindirime, özümlemeye bırakılır, yeterli kıvamı bulunca, yazılmadan edilemeyince, nasıl olsa yazılır. Hikâyeler için bir şey diyemem ama, romanda günceli seçmek yazarı çoğun röportaja götürür. Kemal Tahir'le, bir motorda Sirkeci'den Kadıköy'e geçerken yaptığımız tartışmayı anımsıyorum. O, röportaja uzaklığı bakımından Hemingway'in «Çanlar Kimin İçin Çalıyor»unu tutuyor, A. Malraux'nun «İnsanlığın Hali»ni tutmuyordu. Malraux bu romanını, Çin dönüşü sıcağı sıcağına yazmıştı. Sevmiyor, beğenmiyordu Kemal Tahir. Bense, «Çanlar Kimin İçin Çalıyor»u kötü bir roman olarak kabul etmemekle birlikte, unutulmaz roman kişileriyle olayların kaynaştığı, insan gerçeğinin daha çok derinliklerine sarkan «İnsanlığın Hali»ni savunup duruyordum. Zaten elime geçtiği yıllarda hızımı alamamış, üç dört kez okumuştum. Şimdi de bu roman bana bir röportaj izlenimi vermemektedir.

Sanırım, gene her şey, yazarın çapında, yeteneğinde düğümleniyor. Ama genellikle, hepimiz için geçerli olabilecek kural, işi, öleceklerle kalacakların seçiminde bize çok yardımı dokunacak «zaman» a bırakmaktır. Malraux'nun aynı romanı Çin'de yazıp bitirmesi herhalde başka sonuçlar verirdi. O çevreden ayrılma, başka bir uygarlığa ve topluma yeniden dönüş, burada «zaman»ın üstlendiği işlevin yerini alarak, kimi etkilerden sıyrılmayı sağlamış oluyor. 1975'in romanlarıyla hikâyelerini «Milliyet Sanat Dergisi»nde gözden geçiren Mehmet H. Doğan'ın şu yargısı, beni birazcık olsun doğrulamaktadır sanırım: «Soysal'ın «Şafak'ta, «Yenişehir'de Bir Öğle Vakti»nden daha başarılı bir roman bütünlüğüne vardığını söyleyebiliriz.»

o *MİZAH MIYDI?* (4.1.1976)

Hilmi Yavuz, Politika'nın sanat sayfasındaki yazılarında espriler savuruyor, okuyucuya tatlı tatlı gülümüyor, «siz anlarsınız» demecesine göz kırptıyordu. Ben-
ce bu ülûp, cıvı cıvı bir zekânın en doğal belirtisiydi. Ama son iki yazısında her nedense o da birçokları gibi «kaşları çatılı profesör» havasına girdi.

Nedir? İronie'yi, humour'u küçümsüyor muyuz yoksa?

o

BİZE GELEN ESERLER

- o *John Whiting* (Çağdaş Bir Oyun Yazarı): Cevat Çapan, Yankı Yayınları, İstanbul 1975, 20 TL.
- o *Düşünen Şiir Akımı* (Kuramı ve Ürünleri): Osman Erkekli, Erden Aktoğlu, İlhami Kurtar, Gülgün Cinol, İst 1976, 10 TL.
- o *Onların Çocukları* (Hikâyeler): Şükran Kurdakul, Ataç Kitabevi, İst. 1976, 10 TL.
- o *Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi*, 35, 36, 37, 38. fasiküller çıktı. Gelişim Yayınları, tanesi 10 TL.
- o *Marksizm, Devlet Üzerine*: Lenin. Çeviren: Muzaffer Cengil, Öncü Kitabevi Yayını, İst. 1976, 15 TL.

TÜRKÇEYİ BİLMEK

İsmet Zeki Eyuboğlu

Konuşma dili başka; yazı dili başka, halk dili ayrı; okumuşların dili ayrıdır, der çokluk yeni Türkçeye, Türkçenin arınmasına karşı çıkanlar. Onlara göre Türkçe ne denli yabancı söz alır, ne denli kendi kaynağından uzaklaşırsa o oranda geliştirmiş. Türkçe XI. yy.'dan sonra Arap - Acem dillerinin egemenliği altına girince gelişmiş, daha varlıklı olmuş, incelmış, olgunlaşmışmış. Oysa böyle değil dilin gerçeği, bir dil kendi kaynaklarından uzaklaştığı oranda yoksullaşır, özünden ayrılır, kimliğini yitirir. Dilin gelişmesi, olgunlaşması kendi kaynağından yararlanarak gerekli kavramları, deyimleri türetebilmesi ile olur. Gerekse olduğu bir kavramı kendi özünden yaratamayan, başka dillerden yararlanmaya kalkan bir dil cılızlaşır, tükenir, kurur boyuna. Bunun en açık örneğini Türkçe denen «Osmanlıca» dilde, o karmaşık söz yığınında görüyoruz. Bir bakın Türkçenin yabancı sözleri alarak geliştiğini ileri süren yazarlar, ozanlar, sözde aydınlar, sözde bilginler arasında başarılı olanı var mıdır?

Ord. Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat'ın ölümünden çok kısa bir süre sonra yayımlanan, kendisince baskıya verilen, ancak basılıp bitişini göremediği «Eski Türk Şiiri» (1965) adlı yapıtını okudum geçenlerde. Ünlü Alman bilgini W. Bang'ın çalışmalarından yararlanarak, onun yanında çalışarak, düzenlenen bu yapıtta Türk şiirinin yazılı belgelerle günümüze kalan en eski örneklerini buluyoruz. XIII. yy. değin dizile gelen bu örneklerden Türkçenin, çağdan çağa, ne denli yıkıma uğradığı-

nı görüyoruz açıkça. İlk Türk şiirlerinde tek yabancı söz yok, yıllar geçtikçe Türkçe yabancı sözlerin saldırısına uğruyor, özellikle dinlerin etkisiyle. Prof. Arat, eski Türkçe şiirleri günümüz Türkçesine aktarırken Osmanlıcaya kayıyor, oysa tek yabancı (Arapça, Farsça) söz kullanmadan bu eski Türk şiirlerini, kendi gelişim doğrultusunda, günümüz Türkçesine aktarma olanağı vardır. Değişen kökler değil, yalnız, söyleyiş biçimidir.

*Tengri yaruk küçlüg bilgeke yalvarar biz
ötünür biz kün ay tengrike
yaşın tengri nom kutı (say. 12).*

Eski Türkçenin yapısına aykırı pek yabancı söz yok bu dizelerde, «nom» kavramı dışında (bir din kavramı olduğundan). Buna karşılık Prof. Arat şöyle aktarıyor bu dizeleri günümüz Türkçesine:

*Tanrı, nurlu, kudretli bilgeye yalvarırız
Güneş ve ay tanrılara rica ederiz,
Şimşek tanrı, töre saadeti (say. 13)*

Türkçe ile ilgisi yok bu dizelerin söyleyiş bakımından. İlk çeviri yanlış. «kudretli bilge» tanrıdır, bu nedenle tanrıyı niteleyen bir deyim durumundadır, tanrıdan önce söylenmesi gerekir. «Küçlüg» sözü öz Türkçedir, bugün konuşma dilimizde «güçlü» olarak geçer. «Yaruk» sözü de «pırıl pırıl», «aydınlık», «parlak» anlamlarına gelir, Yunus Emre, halk ozanlarında sayısız örnekleri vardır, çok kullanılmıştır. «Ötünür» sözü de vardır Anadolu Türkçesinde, yakarmak, yardım dilemek anlamına gelir.

Sonra etmez assı şimdiden ötün

diyen Lâmii Çelebi (XVI. yy.) «sonra yarar gelmez, şim-
diden yalvar, yakar» demek isterken «ötünmek» kökün-
den gelen «ötün» sözünü kullanmıştır. Bu eski Türkçe
dizelerin günümüz Türkçesinde karşılığı şöyledir:

*Işıl ışıl, güçlü, bilge tanrıya yalvarırız biz
Yakarırız biz gün (eş), ay tanrısına
Şimşek tanrısı törenin kutu (kutluluğu)*

«Yaşın» (şimşek) sözü de vardır Anadolu Türkçesinde,
halk şiirinde, «kut» sözü de.

Kutlu kuldur bu oğlan key anlagıl

diyen Şeyyad Hamza (XIII. yy.) kut sözünü bugünkü
anlamda kullanmıştır.

*Ögin köngülin azıtıp
Örletür erti tınlığlarığ (say. 40)*

içinde tek el sözü bulunmayan bu dizelerin adı geçen
yapıtta aktarılışı da şöyledir:

*Akıl ve şuurlarını şaşırtarak
Mahlûklara durmadan eziyet çektiriyordu*

bu çeviride de özden uzaklaşma, Türkçe dizelere başka
türli anlam verme vardır. «ög» sözü Türkçede «us»,
Arapça «akl» karşılığıdır, «köngül» ise «gönül», «anla-
yış» demektir. «Tınlığlarığ» sözü de Türkçe «can»,
«ruh», «dirilik gücü» anlamına gelen «tın», ya da «tin»
sözünden türemiş «diriler», «canlılar», daha geniş an-
lamda «kişiler» demektir. Arapça «mahlûk» sözü «yara-
tılmış» anlamındadır, tanrının yarattığı bütün varlıklar
için söylenir, cansızları da içerir. Bu nedenle «tınlığ»
sözünün Arapçası «hayvan»dır. «Dirilik», «canlılık» an-

lamına gelen «hay» kökünden türemiştir. Dizelerin gerçek anlamı şöyledir:

Usunu bilincini azıtır (saptırır)

Acı çektirirdi dirilere

«azıtmak» sözü «şaşırmak» değil, «saptırmak», «doğru yoldan çıkarmak»tır.

Sizni körüp tınlıklar (say. 52)

çevirisi şöyle:

Sizi gördükten sonra bütün mahlûklar

bunun da Türkçe dize ile ilgisi yok pek, çeviriye dizede olmayan sözler eklenmiş, özden uzaklaşmıştır.

Sizi görünce diriler

biçiminde olacak. Gerçekte dizede «bütün», «sonra», «mahlûklar» gibi sözler yoktur, «mahlûk» anlamına gelen bir söz ise büsbütün uydurmadır.

Bulğanyuk köngüllüğü tınlıklar (say. 56)

dizesinin çevirisi de şöyle yapılmış:

Bulanık gönüllü mahlûklar

oysa, yukarda başka bir dizede, «köngül» sözünün «şuur» olarak çevrildiğini görmüştük, burada da «bulanık gönül» yerine «bulanık bilinç», Osmanlıca bir söyleyişle (Prof. Arat'ın dilile) «bulanık şuur» demek gerekirdi. «Gönül bulanması» Türkçede, daha çok, «kusmak» anlamına gelir.

Adın tümke köngüller (say. 58)

dizesinin çevirisi büsbütün yanlış, gerçekte bağlantısızdır, şöyledir:

Diğer şuursuz gönüller de

dizede «şuursuz» anlamında kullanılan «tümke» sözü «bilgisiz», «güçsüz», «cılız» anlamındadır. Dize

öteki güçsüz yürekler

biçiminde olmalıydı, ya da «karanlık, gönüller» denmeliydi. «Karanlık» sözü «bilgisiz» anlamını da içerir az çok.

Umuğ-umuz uğan alp-nunğ et'üz belgüsi (say. 76)

dizesinin çevirisi de anlamsızdır:

Ümidimiz olan kadir alpin vücüt alâmetleri

bu çeviri Türkçe olmadığı gibi, eski Türkçe dize ile ilgisizdir düpedüz.

Dizede geçen «umuğ» (umuş, ummak, ümit), «uğan» (tanrı, güçlü, yetenekli, yüce), «et'üz» (gövde, et-özü), «belgü» (belirti, belli eden öz, belirleyen, belge) sözleri Türkçedir, üstelik «belgü» sözü de çoğul değildir. Dizenin anlamı şöyledir:

Belbağladığımız yüce alpin (yiğitin) varlığını belirleyen

Burada ozan çok somut düşünerek, kişinin varlığını belirleyen özleri, onun gövde yapısında (et-öz'ünde) görüyor. Burada Prof. Arat'ın «vücüt alâmetleri» diye çevirdiği «et'üz belgüsi» gerçekte «dış görünüşü» demektir.

Öge yükünmiş buyan-ımın evirer men (say. 78)

dizesinin de :

Övüp tazim etme fazileti ile meşgûlüm,

biçiminde Türkçeye çevrilmesi bu işin ne denli yüzeyden, baştan savma olduğunu gösteriyor açıkça. Türkçe şöyle dursun, Osmanlıcada bile «fazileti ile meşgûlüm» denmez, diyen de yoktur ya. Bu dize de :

İşim gücüm övüp ululamaktır benim iyiliği

anlamında aktarılmalıydı.

«Eski Türk Şiiri»nde çok geçen sözlerden biri de «yükünmek»tir. «Saygı duymak, «saygı göstermek», birinin önünde «eğilmek», «tapmak» anlamlarına gelen bu sözün de «hürmetle eğilmek» biçiminde günümüz Türkçesine aktarıldığını görüyoruz. Bir din kavramı olarak «ululamak», «yüceltmek», Arapça «secde» anlamını içeren «yükünmek» sözü «diz çökmek» karşılığında eski Anadolu Türkçesinde çok yaygındır, bugün de kimi yerlerde söylenir.

Şeh oturucak gör ki nitti yine

*Yükündü vü ayağı sundı yine (Süheyl-ü
Nevbahar, XIV. yy.)*

*Yükündü secde kıldı kuşa karşı (Şehname
Çev. XVI. yy.)*

dizelerinden bu sözün eskiden beri söylendiği anlaşılıyor. Durum böyle iken :

Alpağut er-ke yükünürmen (say. 86)

dizesinin :

Kahraman yiğit önünde hürmetle eğilirim

biçiminde çevrildiğini görüyoruz. Oysa bunun da:

Yiğit erin önünde diz çökerim

olması, ya da

Yiğit eri ulularım

diye aktarılması gerekirdi. «Kahraman yiğit» deyiminin burada yeri de, anlamı da yoktur. Farsça «kahraman» sözünün Türkçesi «yiğit»tir. Nitekim şiirde de «alpağut er» deniyor ki «yiğit er», «yiğit kişi» anlamındadır.

Tengrim siz-ingi yükünürmen (say. 92)

dizesi tanrıya karşı söyleniyor, bunun da çevirisi şöyle yapılmış:

Tanrım sizin önünüzde hürmetle eğilirim

burada «yükünmek» sözünü olduğu gibi bırakmak, açıklayarak geçmek gerekir. Tanrının önünde «hürmetle eğilmek» ne Türkçede vardır, ne Arapçada, ne de Farsçada, ne de Prof. Arat'ın iyi bildiği söylenen Almancada.

Köni tuyunmuş-ka yükünürmen (say. 94)

dizesinin anlamı, adı geçen yapıttaki gibi

doğru nüfûz etmişin önünde hürmetle eğilirim

biçiminde olmaz doğrusu. «Tuyunmak» sözü «nüfûz etmek» diye çevriliyor ki doğru değildir. Gerçek anlamı «sezmek», «kavramak», «iyice anlamak»tır. Öyleyse dizinin aktarılışı:

Doğru kavrayana saygı duyarım

biçiminde olmalıydı, ya da «yükünürüm» denmeliydi, o da olmadı neylersin.

Busandurtaçı nız-vanı-lar-ning (say. 94) .

dizesinde geçen «busandurtaçı» günümüz Türkçesindeki «usandırıcı» sözünün eski Türkçedeki karşılığıdır, bugün «bıktırıcı» anlamında da söylenir. Çevirisi şöyle :

İnsanı taciz eden iptilâların

oysa, dizede «insan» sözü olmadığı gibi «taciz» anlamını içeren bir söz de yoktur. Arapça «acz» kökünden gelen «ta'ciz» sözünün gerçek anlamı «acze düşürmek», «güçten kesmek», Osmanlıcada «rahatsız etmek»tir. Burada :

usandırıcı tutkunlukların

anlamındadır. «nızvan», ya da «nızban» sözü tutkunluk», «tutku» karşılığıdır eski Türkçede, ancak Türkçeye Soğd dilinden geçmiştir.

üstünki ol kılınç-lar-ı-mın ökünür men

öküş telim yasuk-lar-ı-mın bilünür men (say. 182)

dizeleri de :

*Yukarıdaki o hareketlerimden nedamet ederim,
pek çok olan bu günahlarımı itiraf ederim*

diye günümüz Türkçesine (?) aktarılmış. «Kılmak»tan «kılınç» sözü Arapça «hareket», Türkçe «ökünmek» sözü de gene Arapça «nedamet» ile karşılanmış, oysa «kılınç» sözünün «davranış, «iş», «tutum» gibi karşılıkları vardır, «ökünç» ise «acınma», «yaptığından dönme» anlamında kullanılmaktadır. «Öküş» (çok), «telim» (çok), «yasuk-yazuk» (suç), «bilünür me» (bildirim, açıklama)

rım) diye karşılanabilirdi. Bu yapılmamış, birçok okur-yazarın bildiği Türkçe sözlerin Arapça, Farsça karşılıkları, pek de yerine oturtulamadan, yazılıp geçilmiş. Dizelerin şöyle aktarılması daha uygun olurdu:

*Önceleri yaptıklarımın üzgünüm
Çok mu çok suçların var söylüyorum*

bunları aktarırken daha çok dilin özelliği gözönünde tutulmuş, yoksa bir şiir çevirisi diye üzerinde durmuyorum.

Bu yazıda, bugün aramızda bulunmayan Prof. Arat'ı (öl. 1964) kötülemek gibi bir düşünce yoktur. Daha çok Türkçenin yabancı sözlerden arınmasına karşı çıkanların, yanılmaz dayanak diye belledikleri kimselerin, yalandıkları kaynakların ne denli tutarsız olduğunu, uzman sayıldıkları alanlarda bile çelişiklere, yanlışlıklara düşmekten kurtulamadıklarını göstermek sözkonusudur. Önce kendi boyumuzun ölçüsünü alalım, kendimizi bilelim.

Beş yüz sayfayı geçen «Eski Türk Şiiri»nde otuşbeş şiir yeralıyor. Şiirleri günümüz Türkçesine aktarırken kullanılan dil Tanzimat Osmanlıcasıdır. Kavramlar yerine oturmamış, anlatım, bozuk, dağınık, söyleyiş bulanık, Türkçeyi sonradan öğrenmiş bir yabancınn dili gibi. Bu da Prof. Arat'ın şiirleri açıklarken W. Bang'ın Almanca yorumlarından geniş ölçüde yararlandığını gösteriyor (adı geçen yapıttaki açıklamalar W. Bang'tan alınmış).

*Kadıǵ tatıǵı-ning erdinisi boltung
ne busuş ol takı ilke kanka inanç bolguka
(say. 302)*

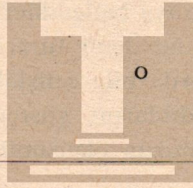
bu dizelerin çevirisi gerçekten şaşırtıcı :

*Gayret (?) tadının cevheri oldun,
halkın hükümdarın mutemedi olmak için
ne gibi endişe var.*

Bu dizeler çeviri şöyle dursun, yakıştırmalı bir yorum bile değildir, üstelik anlamı da yok. Dizelerin karşılığı şudur :

*Güç veren besinin özüsün sen (özü oldun)
İlin, hanın güvenini kazandın kuşkusuz.*

İl sözü «halk», han ise «yönetici» karşılığıdır, bunların anlaşılması için öyle büyük yorumlara, açıklamalara girişmenin gereği yok.



Selim İleri

DOSTLUKLARIN SON GÜNÜ

(Hikâyeler)

Bilgi Yayınevi, 15 TL.

Her dokunuşunuzda biraz daha solar Yahya Kemal, her tutuşunuzda biraz daha eskir. Biz eskirsek eskiriz, ne adımıza kurulmuş akademiler kurtarabilir eskiyeşimizi ne eskiye dönük kafalar ve yürekler. Eskimesin diye yasa çıkarsak, eskiyeceği varsa eskiyecektir. Geldiği rüzgârla gidenler vardır, gitmek için rüzgâr bekleyenler vardır. Yaşarken ölenler vardır, daha doğrusu ölü yaşayanlar vardır; buna karşılık, müzelerde dipdiri kalanlar vardır. Üç beş yılda eskiyenler yok mu aramızda? Koltuk değnekleriyle çıktıkları sahnede kendi üstlerine yığılıp kalmadılar mı? Her dönem birini, birilerini tezgâhlar. Düzenin değeri ve yasallığı sanatta da doğrulanmış olacaktır. Düzenle gelip düzenle giden sanauçılar vardır. İçim yanarak söylüyorum, Yahya Kemal de bunlardandı.

Onu elbette yabana atamazsınız. Dilini bazı zorlamaların dışında iyi kullanışıyla, bir fikri ya da bir temayı bütünlüklü bir biçimde işleyişiyle her zaman birinci sırada yer alacak elbette. Birinci sırada yer almak olsa olsa edebiyat tarihinde yer almaya yarar, büyük olmya yetmez. Yahya Kemal'in sanatçı özellikleri hiç bir sanatçıyı büyük kılmaya yetmeyecektir. Büyüklüğü resmen onaylanmıştı. Adı çevresinde yaratılan efsane gençlik yıllarına kadar iniyor. Efsane denen şey bozar gerçekliği, gerçekliği bir başka gerçeklikle ya da düpedüz bir yalanla sarıverir. Ayrıca, bir yanlışlar mantığı kurmak her zaman mümkündür. Elea'lı Zenon'u bilmez misiniz? Bin kere yola çıkmış bin kere varmıştır da, yo-

la çıkan varamaz der tutturur, üstelik bir güzel kanıtlar bunu, ağzınız açık kalır. Yerden göğe haklıdır: önce yolun yarısını gideceksiniz, kaçamazsınız bundan; öyleyse hiç bir zaman yolun tümünü gidemeyeceksiniz? Pekiyi, gerçeklik ne oldu? Gerçeklik yok oldu. İnsan akli gerçekliği ortaya çıkarmayı da bilir, örtmeyi de. Biz, çocuk yaşlarımızda, Yahya Kemal'i bir şairden çok bir efsane kişisi olarak tanıdık. Onu sevmeyene ahmak diyorlardı, gelin de sevmeyin!

Biz hepimiz beceremeyiz, bazılarımız kendini dirhem dirhem satmakta pek ustadır. Kendinizi dirhem dirhem sattınız mı pek kolay alıcı bulursunuz, üstelik pahalıya gidersiniz. O budala ilk gençlik yıllarımızda yirmi dört saatimizi zehir eden, bizi non-figüratif bir tabloya döndüren sevgililer binbir boşluğunu o acımasız ağırdan almalarla kapamaya çalışan sıradan insanlardan başka bir şey miydiler? Öyle bir hava verdiler ki sonunda, sanki yemiyorlar, içmiyorlar, akıllarına kötü şey getirmiyorlar, hiç çirkinleşmiyorlar, ama yalnızca sonsuz bir yüceliği yaşıyorlardı. Yalın ve dosdoğruyu gelen yitiriyordu, çünkü o giz dolu yücelik ögesi içimizde eksik kalıyordu o zaman.

Yahya Kemal de kendini o azgın şiir piyasasında dirhem dirhem sattı. Adı büyük ustaya çıktı sonunda. Az şiir yayımlayarak, kitap çıkarmayarak, yürürlükte olanı ve en ilkel kafalar için değerli olanı tutarak adını parlattı. *Gençlik ve edebiyat hatıraları*'nın bir yerinde Yakup Kadri şöyle der: «Tarih 1911. Ben o zamana kadar Yahya Kemal adını işitmiş bile değildim. (..) Şevket bana yanındakiler arasında kim olduğunu bilmediğim tıknazca bir genç adamı — adını söylemeksizin — yarı şaka yarı ciddî şu sözlerle tanıtmıştı: — Öp elini,

büyük edebiyat üstadımızın!/Baktım, karşımdaki genç adamın edebiyatla bir ilgisi olabileceğine ihtimal veremedim.»

Yahya Kemal, bu büyüülü ve giz dolu hava içinde kazandığı abartılmış ününü ölümünden sonra yavaş yavaş yitirmeye başladı. Şiirleri bir arada yayımlanınca gördük ki, ünlü şairimiz bilinen birkaç güzel şiiri dışında pek bir şey getirmemiş. Daha yakından bakınca gördük ki, şiirinin belli konulara saplanıp kalmış dar içeriği, çok yönlü duyarlılıklardan çok, şişirilmiş duygularla doludur. İcini samanla doldur, bak nasıl benzeyecek canlısına! Bu şiirde, gördük ki, eksik olan şey insan sıcaklığı, insan sevgisidir. Yahya Kemal bütün dünyaya tam dingin insanların gevşek yumuşaklığıyla bakıyor, sorunsuz, çelişkisiz, korkusuz bir dünya diye çizmeye özen gösterdiği bu dünyayı binbir renkle, binbir sesle süleyerek güzelleştirmeye çalışıyordu. Oysa dünya yalınlığıyla güzeldir, süslediniz mi yitirir güzelliğini. Her zaman gerilere dönük duran, hep geçmişe bakan bu şiirler, insanı da geriye dönük durması gereken bir varlık olarak belirlemekte direniyordu. Bu onun şiirinin iyileşmez hastalığıdır. Bu hastalık toplumu çarpıtıyor, onu ölümlere tutkun ileze bir duyarlığın öznesi durumuna getiriyordu. «Dili bir, gönlü bir, imânı bir insan yığını» diye belirlenen toplum «çoktan beri kaybettiğimiz yerler» için gönüllenen bir garip varlık biçimine giriyor, bu toplumun insanı «Tâ Budin'den Irak'a, Mısır'a kadar» olan «Fethedilmiş uzak diyarlardan» sesler toplamakla oyalanıyordu. Gerçek büyüklüğün suç sayıldığı bir toplumda, Yahya Kemal, insanı tarihin cansız ya- nıyla oyalamaya bakıyordu.

Binbir süsle güzelleştirmeye çalıştığı Üsküdar'ı bi-

le, belki dünyada tek yoksul yer diye bildiği Üsküdar'ı bile uzaktan seyrediyor, ona yakından bakmamaya sanki özen gösteriyordu. Uzaktan baktığınız zaman bütün şehirler güzel ve mutlu görünür. «Kimlersiniz? Ya bağı- rı yanık kimselersiniz! — Yâhut da her sabah uyanık kimselersiniz!/Dünyâ yüzünde, bir sefer olsun, tanış- madan, — Öz çehrenizle sizleri görmekteyim bu an./Siz- lersiniz bu ân'ı ışıklarla Türk eden! — Eksilmesin şu mutlu şafaklar bu ülkeden!/Gönlüm, dilim, kanım ve mizâcımle sizden'im, — Dünyâ ve âhirette vatandaşla- rım benim.»

O Üsküdar, Cihangir'den bakılası bir yerdir. Bir ak- şam vakti Cihangir'den Üsküdar'ı seyredermeniz şu ger- çekle karşılaşırınız: «Güneşin vehmi saraylar yaratır camlardan.» Bu şairanelik, Üsküdar gerçeğini kalın ör- tülerle örtterek gizler. Sonra onun gönlü de pek razı olmaz buna, şiirinin sonuna şu mısraları ekler: «Gece, birçok fıkara evlerinin lâmbaları — En sahih aynadan aksettiriyor Üsküdar'ı.» Oysa, perdenin böylece aralan- ması bize gerçeğin görünümünü açmaya yetmez. Bu lambalar, çünkü, arkadaki katı gerçekliği aydınlatmaya hiç bir zaman yetmeyecektir. Yahya Kemal, aynı örtü- cülüğünü, Koca Mustâpaşa dediği Kocamustafapaşa için de gösterir. Orası Üsküdar gibi de değildir, orası tam bir dinginlikler ülkesidir. İçinizden Şişli'deki evi- nizi satmak ve Kocamustafapaşa'da bir göz odaya ta- şınmak gelebilir bu şiiri okuyunca: «Serviliklerde sükûn, yolda sükûn, evde sükûn. — Bu taraf sanki bu hal- kıyle ezelden meskûn. — Bir afif aile sessizliği var ev- lerde; — Örtüyor fakrı asaletle çekilmiş perde. — (..) Kuru ekmekle bayat peyniri lezzetle yiyen, — Çeşme- den her su içerken şükür Allah'a diyen...»

Yahya Kemal çektiği bu yalan perdesine bir de asalet yakıştırır. Bu, perdenin yasallaştırılmasına yarayacaktır ancak. Bu yoz toplumsallığın yanında, onun şiirleri, her zaman pek kolay varılabilecek bir düşünsel derinliği yansıtır. Böyle bir derinliği şurada burada, bir şiirin ummadığımız bir köşesinde, sıradan bir kişinin zaman zaman filozoflaşması biçiminde bulursunuz. Şiir en yoğun felsefeyi de kaldırır, yeter ki şiirsellikle düşünselliği bağdaştırmayı bilelim. Ne felsefe şiire, ne şiir felsefeye zorunludur. Ama onlar çok yerde birbirleriyle örgülenirler. Yahya Kemal böyle bir örgülemeyi beceremez. O kadar beceremez ki, «Derler bilir hakikati yüzlerce feylosof; — Bir kısmı şek ve şüpheye bir kısmı hayli kof» diyerek bizi kendine güldürür. Onun ancak geçmiş övgüleriyle ilgili filozoflukları tutarlıdır. O zaman, bir de bakarsınız, ustaca bir bileşimi gerçekleştirmiş; bu bileşimin ortaya koyduğu fikir sizin düşüncenize ters de düşse, «belli bir insan tipinin belli bir gerçeğidir bu, doğrudur», demekten kendinizi alamazsınız. Ben anı denen şeyden tiksiniyorum, ama anlarıyla yaşayan o «kâmil» inanı anlarım. «Kâmildir o insan ki yaşar hâtıralarla; — Bir başka kerem beklemez artık gelecekten; — Her an doludur gözleri cânan ve baharla, — Kâm aldı bilir kendini, ömründe felekten.»

Bütün şiirleri şiirsellik dolu değildir. Ama, yer yer, tutarağı tutar gibi şairliği tutuverir. «Koyu bir kırmızılık gökten ayırmakta yeri» derken bile, bu basit imgeyi çizerken bile şairdir o. «Hâlâ dilimdedir tuzu engin denizlerin» gibi mısralar her şairin tezgâhından çıkabilecek mısralar değildir. Ancak, bu büyük şiirsellik onun şirinde pek büyük bir alanı kaplamaz. «Mısra-ı berces-te» düşürmekte örneğin bir Ahmet Haşim'e ulaşama-

mıştır. Buna karşılık, bu ne biçim şiir dedirtecek nice şiiri, nice mısraı vardır. *Madrid'de kahvehane* şiirinin ilk dördlüğünü birlikte okuyalım: «Madrid'de kahvehaneyi gördüm ki havradır — Bir yerdeyiz ki söz denilen şey palavradır. — Dalmış gülüp konuşmaya yüzlerce farfara, — Yorgun kulaklarımda sürerken bu yaygara.»

Yahya Kemal, Türkiye diye İstanbul'u biliyor, İstanbul'u elini sürmeden, maşayla tutar gibi, uzaktan seyreliyordu. Elini kirletmeden sevmek isteyen her kişi gibi o da sevdiğini yüceltmekte sınırlanıp kalıyordu. Tanımıyor, bilmiyordu, hiç mi hiç anlamıyordu sevdiğini. Övgü gerçekliği bozar, onda da bozdu. İstanbul insanını Yahya Kemal'in şiirinden öğrenemezsiniz, İstanbul'u da. Aynı şiirler başka insanlar, başka kentler için de yazılabilirdi. Her sanat dalında önemli olan, ayrıca her sanat anlayışında önemli olan, nesnenin gerçek özelliklerini doğru biçimde ortaya koyabilmektir. Yahya Kemal, İstanbul'a hangi gözle baktıysa geçmişe de o gözle bakmıştır. Tarih dediği belirsiz bir şeye tutkundur. Bir tarih için söylediklerini bir başka tarih için de söyleyebilirdi. Bir övgü, hazır bir kalıp olarak, birçok şeye kolayca uygulanabilir. Övgü yazan resmî şairlerin işi sanıldığı kadar zor değil. Sonunda, birçok şairin düştüğü yanılgıya Yahya Kemal de düştü: yaşamadığını yazdı. O ne tarihî bütün derinliğiyle kendine sindirmişti, ne İstanbul'u. Yaşadım diye anlatmaya kalktığı şeylerin girdisini çıktısını, gizli kapaklı yanlarını, örtülü acılarını, açık dertlerini, somut temellerini bilmiyordu. Sevdiği şey insan değil, insanın süslü yansısıydı. Gerçekte, terslik, yaşanmamışın sezgisine varmaya çalışmaktan geliyordu. Ha hiç girmediğim hapisaneyi anlatmışım ha hiç görmediğim Venezuela'yı, ne fark eder! Yaşamır-

şın şiiri yazılabilir ancak. Uyuşuğun şiiri uyusukluğu, alçağın şiiri alçaklığı, tedirginin şiiri tedirginliği, kahramanın şiiri kahramanlığı, siyasetçinin şiiri siyaseti anlattığı zaman güzel olma şansına sahiptir ancak. Bir şehri, bir tarihi sevmek, bilmek, tanımak, onu bir gezginin şaşkın merakıyla seyretmekten çok daha başka bir şey olmalı. Yaşamayan felsefe gibi yaşamayan sanat da yalan söyler. Yoksa, Yahya Kemal'de olduğu gibi, yapaylık ve yapmacıklılık kaplar sanatı. «Duydum akıncı cedlerimin ihtirasını» diyen sanata inanır mısınız?

Ne müstezadları, ne yeni söyleyiş biçimleri yenileştirebildi onu. Yaşamayı hayal kurmakla özdeşleştiren bu ünlü şairimiz, bugün yaşanmayanı ve çoktan çekip gitmiş olanı, bitmiş ve artık dönmeyecek olanı yücelttiği içindir ki belleklerimizde, beğenilerimizde hızla eskiyor. Artık inandıramıyor bizi o duygulara, o aşka, o tutkulara, o isanlığa. Hangi aşktır anlattığı ki bizi şu misralara bağlar: «Tâ içindendi gelen hıçkırığı — Kalbinin vardı derin bir kırığı.» Kimdir o giden ki şöyle söylenir ardından: «Ah o akşam o tirenden gülüşün! — O gülüş kalbime aksettiği an, — Duymadım ilk ateşin düştüğünü.» Kimdir bu insanlar ki duyarlıkları duyarlığımızdan çok uzaktır...

Geçenlerde Yahya Kemal'i bir daha okudum. Bu defa hiç sevmedim. Okumam bir daha. Onu her okuyuşta bir şeyler yitiriyorum ondan. Okumam bir daha, içimde bu büyük şairimiz için son bir sevgi kalsın. Edebiyat öğretmenleri, iyi bakın ona, üşümesin. Ne de olsa, eskiyle yeni arasında bir köprüdür o, kimselerin gelip geçmediği bir köprü: Geçmişten yalnızca ölü görüntüler taşıdı bize, ayrıntılı ve derinlikli bilgiler getirmedii. Olsun. Eleştirmiyor ve gözlemlemiyordu, yalnızca sa-

vunuyordu. Sanatı sanat yapan en az toplumculuktan bile yoksundu. Olsun. Onu edebiyat tarihinin rahat bir köşesine yerleştirmeliyiz, Park Otel'deki güzel günlerini aramasın.

BİR BELİRLEME

Bay Rauf Mutluay, 1975'te yayımladığım *Yarına Başlamak* adlı romanı, Türkçemize hiç gitmeyen o güzel üslubuyla, *Varlık Yıllığı* 1976'da eleştirmeye kalkmış. On dört satırlık yazının dörtte üçünde benimle uğraş-ıyor, dörtte birinde de benim bu işi kıvıramadığımı anlatıyor. Buna başka yerde ne derler bilmem ama, bizim ülkemizde eleştirmecilik diyorlar. Bay Rauf Mutluay zekâsını, zahmet etmiş, benim için de kullanmış. Ben bir yazımda, «Ne anlamı var iki kişinin? İki kişi neye yarar?» demişim, sonra da kalkmış iki kişilik roman yazmışım. Bay Rauf Mutluay bilmeliydi, bir kişi ya da iki kişi olmak demek parmak hesabı bir ya da iki kişi olmak demek değil, ama bir kişilik, iki kişilik dünyaların küçüklüğüne sıkışıp kalmış olmak demektir. Bay Rauf Mutluay sık sık kullandığı «dikkat»ini benim romanımı doğru dürüst okumakta da kullansaydı, iki kişilik dünyanın ne olduğunu Ayşe'den öğrenecekti. Şöyle diyecekti Ayşe ona: «İki kişilik ya da tek kişilik dünya yoktur. Böyle bir dünya düşüncede bir soyutlama, sanatta da düpedüz bir yalandır. Sen tek kişilik misin? Ben tek kişilik miyim?» (s. 122). Ayşe benden biraz daha ileri düşünüyor, namussuzların bile, üçkâğıtçıların bile tek kişilik, iki kişilik dünyalara kaçamayacaklarına inanıyor. Bana kalırsa, tek kişilik, iki kişilik, üç kişilik dünyalar, dünyayı kendine yontanların dünyalarıdır, kendilerini beş yüz liraya, on bin liraya, bir kucaklaşmaya

satanların... Çok kişilik dünyalar da, ondan bundan çimlenmeyenlerin, milyonların yüreğini yüreğinde duyanların dünyalarıdır. Bay Rauf Mutluay, buna benzer bir yazıyı *Çöl* adlı şiir kitabım için yazmıştı, *Varlık Yıllığı* 1969'da. Kitabımı sözde övüyor, anlaşılmasız anlatımıyla «Şiirinde bütün gençlik dileklerinin özgeçili bir arıtımla biçim ve ses değiştirmiş, özelden genele geçmiş, yer yer özentili ama, nereden, nasıl olduğu bilinmez bir ustalıklı sunulmuş örneklerini gördüm» diyordu. Kimse-den tek mısra, tek söyleyiş çalmamış olan ben, yıllardır bekliyorum, Bay Rauf Mutluay ustalığının nereden geldiğini gösterecek diye. O susuyor, bütün davranış kurallarını hiçe sayarak. Bana gelince, ben, Bay Rauf Mutluay tarafından benğilmemiş olmanın onurunu ömrüm boyu taşıyacağım.



VARLIK YAYINLARI

1. Varlık Yıllığı 1976, 30 TL.
2. Emin Özdemir: Öz Türkçe Kılavuz Sözlük, 10 TL.
3. Lincoln Bornett: Evren ve Einstein, 10 TL.
4. R.E. Hemingway: Kilimanjoro'nun Karları, 10 TL.

MUSTAFA SEYYİT SÜTÜVEN'DEN ANILAR

Mehmed Kemal

Şair Mustafa Seyyit Sütüven üstüne yazdıklarımın sonra, yeni bilgiler edinmekteyim. Edremit'te oturduğu süre şairin dostu olan Operatör, Dr. Rebîî Pekergin'den de yeni şeyler öğrendim. Dr. Rebîî, uzun yıllar Edremit'te Sosyal Sigortalar Hastanesinde Başhekimlik etti. Sütüven'le tanışıyor, dost oluyorlar. Onunla görüşürken Sütüven'i sordum.

«Rahmetli tam bir şairdi.» dedi. «Bütün yaşantısı şairce idi. Ama her yazdığını yayınlayan, ben şairim diye kasılan türden değil. Şiirlerini yazar, fakat bir türlü bitirdiğine inanmazdı. Bakardık, bitmiş gibi olan şiirlerini bir süre sonra değiştirmiş olurdu. Her şiirinin en yetkin biçimde olmasına özen gösterirdi. Şurda, burda yayınlanan şiirleri var ya, onları dergilere kendi göndermezdi. Bir eczacı arkadaşı vardı (adını söyledi ama, unuttum), o arkadaş dergilere yollardı. Böylece şiirler dergilerde yayınlanırdı. Yoksa, kendisine kalsa şiirlerini göndermezdi. Çünkü şiirinin, ilk yazdığı biçimde bitmediği inancındaydı.»

«Sende şiiri var mı Doktor?»

«Var.» dedi.

Cebinden yıllar önce yazılmış, epeyce eskimiş bir kâğıt çıkardı. Cüzdanın derin bir yerine sakladığı belliydi. Kâğıt epeyce örselenmiş, yıpranmış, eskimiş, tam anlamıyla kocamış bir kâğıttı. Ondan sökmeye çalıştı.

«Bu okuyacağım.» dedi. «Sütüven'in Son Kumaş adlı şiirinin koşmasıdır. Sanırım hiç bir yerde yayınlanmadı. Bak, okuyayım.»

*Elleri kanlı dostlarım,
İkimizi ayırdılar.
Ayrılığın acısını,
Ta canıma değirdiler.*

*Bilsen ettikleri işi,
Akardı gözüniün yaşı,
Dün gece gördüğüm düşü
Gene kötüye yordular.*

*(Burda bir dizeyi okuyamadı)
Bulunca pamuğu, yiniü
Şimdi ayrılığı, kini
Bir arada eğirdiler.*

*Binbir çeşit rabba, puta,
Açık eller tuta tuta,
Bu erdiğim saadete
Başkasını kayırdılar.*

*Yollarda kalacağımı,
Perişan olacağımı,
Hasretle öleceğimi,
Kulağıma duyurdular.*

«Çok güzel,» dedim. «Duymamıştım.»

«Son Kumaş bir bütün şiir olacaktı. Bunlar arasında onun koşmaları. Daha bazı koşmalar yazmıştı. Ben de yok. Bir yere yazmıştım, yitirdim. O günlerde Sütüven'in biz de değerini çoklukla bilmiyorduk. Arkadaşımızdı, her zaman görüşüyorduk. Gerektiğinde, bir şiir oku der, ondan dinlerdik. Yıllar sonra ne bilelim Sütüven'in bizden sorulacağını.»

«Bu şiirleri kimin için yazdığını biliyor musun?»

«Vallahi anlattıklarını anlatıyorum. Sütüven genç yaşında bir kıza âşık oluyor. Onunla evlenmesine engel çıkarıyorlar. Baba, ana, akrabalar sağ, evlenemezsin diyorlar. O da o kızla evlenemiyor. Şimdiki eşini alıyor. Ama kız, bir türlü aklından çıkmıyor. Son Kumaş'ı ve onun bölümieri olan koşmaları bu özlemle yazdığını söyledilerdi. Kendisiyle bu konuyu hiç konuşmadım.»

«Son Kumaş da var mı, sende?»

Elindeki buruşuk kâğıttan Son Kumaş'ı da okumaya başladı. Okurken yitirdiği, çok uzaklarda olan bir dostu anar gibiydi. Gözleri buğulanıyordu.

SON KUMAŞ

*Görmedim ilham atını,
Ben bu şiir sanatını
Bir deli kızdan okudum.*

*Sanatı öğretti bana,
Ben de bu tezgâhta ona,
Türlü kumaşlar dokudum.*

*Altı buçuk yıl emeğim,
Gönlüm, elim, göz bebeğim,
Sırtında eskidi bütüün.*

*Tam gözü doldurduğu gün
Ok yaydan almış gibi hız,
Ansızın evlendi o kız.*

*Bir ulu sanatlı duvak
Örmek o ruhum geline*

*Ay ışığından bir ipek
Gamla beraber bükerek*

*Taktım ömür iğnesine
İğneyi ilkin derime
Sonra çürük gözlerime
Saplayarak titremeden*

*İşledim üç günde bakın
Solmuş ümit yaprağının
Üstüne her duyguyu ben*

*Sanatım ermişti sona
Gitti merasimle ona
Ellerimin öz değeri*

*İşte o kızıdan bu kumaş
Dört yanı kıpkırmızı yaş
Ertesi gün geldi bana.*

Dizeler, Doktorun para çantasının dibinde eskimiş, yıpranmış kâğıdın okunmasından böyle çıkıyordu. Belki de bu dizeler şairin ilk çalışmalarıydı. Sonradan bunları düzeltmiş, başka biçimlere sokmuş olabilirdi. Bana eksik gibi görünen satırlar için bir şey söylemedim. Çünkü onun gözlerinde yenilenen dostluk sevincini bozmak istemiyordum. İlgilenenler araştırırlar doğrularını bulurlar. Çünkü bu şiirin yıllar önce bir dergide yayınlandığını biliyordum.

«Yaşantısı nasıldı?»

«Biraz malı, mülkü vardı. Onları bir kâhyaya vermiş, o yönetirdi. Parayla, pulla pek ilgisi olan bir insan değildi. O kâhya çeker, çevirir, yıl sonu hesaplaşırlardı.

Tabii her yıl sonunda Sütüven borçlu çıkardı.»

«Nesi vardı?»

«Zeytinliğı olacaktı. Kirayla tuttuğı bir zeytin işleme fabrikası vardı. O günlerin tekniğı ile buna fabrika denirse. Bir manifatura dükkânı olduğunu söylerlerdi. O dükkânı benim tanıdığım zamanlarda yazıhane olarak kullanıyordu. Üstünde, merdivenle çıkılan genişçe bir oda vardı. Boş zamanlarında oraya çekilir, okur, yazardı. Geceleri bazen içerdik.»

Edip Cansever'in antikacılığını düşündüm. Onun da dükkânın üstünde bir odası vardı, Edip'i orda çalışırken birkaç kez görmüştüm. «Ticaret yapar gibi görünen şairler birbirine benziyorlar.» diye düşündüm.

«DP'li olduğu söylenir, doğru mu?»

«Efendim, bakın o yanını anlatayım. Sonraları DP'li oluşundan hep pişmanlık çekmiştir. DP'li oluşu şöyle... DP'nin yeni parladağı zamanda, özgürlük, eşitlik türkülerini çağrıldığı günlerde... Kimse DP'yi kurmak cesaretini gösteremiyor. Serbest meslek sahibi ve şair olduğu için, bu yeni akıma uyuyor, tutuyor DP'yi kuruyor. Kendisi İlçe Başkanı oluyor. Başlıyor bir siyasal mücadelemeye...»

Burada sustu.

Gözlerinin önünden bazı şeyler geçer gibiydi.

«Niye sustun?»

«DP'nin kurucularından Celâl Bayar, Adnan Menderes Balıkesir'den geçerken Edremit'e de gelmek istiyorlar. Fakat zamanın CHP yöneticileri, bu kurucuları kasabaya sokmamaya kararlılar... Sütüven de istiyor ki, onlar kasabaya gelsinler. Havran-Edremit yolu üstünde, şehre girerken bir köprü vardır. Bu köprüünün üstüne, yöneticiler bütün kolluk kuvvetlerini diziyorlar.

Silah elde, şehre kimseyi sokmak istemiyorlar. Edremit'i bilir misin, o köprüden geçilmezse, şehre girilemez. Celâl Bayar, Adnan Menderes, büyük bir kalabalık köpürünün başına gelip dayanıyor. Karşılarında da silahlı kolluk kuvvetleri... İşte o zaman Sütüven öne fırlıyor.

«Görevli kardeşlerim..» diye sesleniyor. «Görüyor-sunuz bir nehir geliyor... Bu bir nehirdir, akacak... Ne kadar karşı koysanız akacak, sizleri sürükleyip götürecek... Ne olur karşı koymayın, bu nehir aksın...»

Öylesine heyecanlı ve inandırıcı bir konuşma yapıyor ki, ne olsa şair, kolluk kuvvetleri çekiliyor ve Celâl Bayar'la Adnan Menderes kasabaya giriyorlar. O günlerde böyle bir cesareti bir şairden başkası gösteremez.»

Doktor gene daldı.

«Durdun.» dedim.

«O günden sonra Bayar ve Menderes Sütüven'i çok tutuyorlar. Parti de gün geçtikçe geliyor. Türlü oyunlarla Sütüven'i partiye yeni gelenler ilçe başkanlığından uzaklaştırıyorlar. Kurucular milletvekili yapacaklar onu, yeni katılanlar engelliyorlar. Zaten onun da gözü yok. DP iktidara geldikten sonra hiç meşgul olmuyor.»

«Kurucular onunla meşgul olmuyorlar mı?»

«İlk günlerde kredi falan istiyor, veriyorlar. Aldığı krediler başına belâ oluyor. Dedim ya, malı, mülkü kâhyanın elinde. Kredileri zamanında ödeyemiyor. DP politikada sapıtmaya başlayınca ayrılmak istiyor, ayrılmıyor.»

«Neden?»

«Kasabada tanınmış bir adam. Ayrılmak istediğinde peşinden pek çok kimseyi ayırır. Aldığı kredilerle tehdit ederek, çıkmasını engelliyorlar. Artık durma zoruyla kalıyor. DP sözü açıldığında hiç konuşmazdı.»

Ben de bir şiirini okudum Doktora, memnun oldu.
«Sık sık kasabadan çeker giderdi.»

«Nereye?»

«Canı sıkılırdı. İzmir'e, İstanbul'a gider, aylarca kaybolurdu. Belli ki başını dinlerdi.»

«Çoluk, çocuk?»

«Kâhya ne verirse, onunla geçinirlerdi. Onun derdi günü şiirdi. Kendi halinde sessiz bir şair, kasılmazdı.»

«Anılarını anlatmaz mıydı?»

«Bazen anlatırdı. İçki içerken.»

«Çok içer miydi?»

«Hayır, içkiye katılmak için içerdi. Bir kadehi vardı, onunla bir tane içerdi. Ondan sonra öldürseniz ağzına bir yudum komazdı. Bir anısı şöyledir: Küçükken ezan okurmuş. Babası hocaymış... Sesi çok güzel olduğu için küçük hafız derlermiş. Babasına gelmişler, demişler ki 'senin küçük hafız çok güzel ezan okuyor... Babası cevap verirmiş, küçüktür, cahildir okur... İlerde aklı erer, öğrenir, o da okumaz...'»

Bir banka Sütüven'in şiirlerini kitap halinde çıkarmak istiyormuş. Bu işi Behçet Necatigil'e vermişler. Behçet de benim Sütüven hakkında yazdıklarımı görmüş. «Başka şeyler var mı?» diye telefon etti. O gün böyle bir yazım bulunduğunu hatırladım. Aradım, yayınlamadığım bu yazıyı bir türlü bulamadım. Bir kitabı karıştırıyordum, arasından çıktı.

Sütüven için araştırma yapanların işine yarar diye yayınlamak istedim. Her şairin alinyazısıdır. Yaşadığında arayıp soranı çıkmaz da, öldükten sonra nesi var, nesi yok diye meraka düşenler olur. Sütüven için de böyle oluyor.

LÜTFULLAH BEY'İN YANITLARI

*Prens Sabahattin'in (1877-1948) küçük kardeşi olan Ahmet Lûtfullah Bey, babası Damat Mahmut Celâlettin Paşa (1853-1903) ve kardeşi Mehmet Sabahattin ile birlikte Abdülhamit istibdadına karşı savaşmak için 1899 yılında Fransa'ya kaçmıştı. İkinci Meşrutiyet'in ilânına kadar Avrupa ülkelerinde ve Mısır'da kardeşleriyle birlikte özgürlük mücadelesini yürüten, bazı bildiri-
lere ve 1902 yılında ortak çabalarıyla Paris'te toplanan «Birinci Jön-Türk Kongresi»nin çağrı mektubuna imza koyan Lûtfullah Bey, yaşanan olayların ilginç tanıklalarından biridir.*

1951 yılında kendisiyle Paris'te tanışan Cavit Orhan Tütengil'in sorularına el yazısıyla Fransızca karşılıklar veren Lûtfullah Bey, Cumhuriyet öncesinin bazı olaylarına, kardeşinin yaşamına ve dünya sorunlarına aydınlık getirmektedir. Fikir ve siyaset tarihimiz açısından büyük önem taşıyan «Lûtfullah Bey'in Yanıtları»nı, aradan 25 yıl geçtikten sonra kamuoyuna sunuyoruz. Bu sayımızdan başlayarak, aydın bir Osmanlı «prens»inin düşüncelerini ve açıklamalarını Vedat Günyol'un çevirisinden okuyacaksınız.

SORU 1 — *Hayatınızın sizde en derin iz bırakmış olan hadisesi hangisidir?*

CEVAP — Birçok hadise var. Önce 1899 Aralık ayında İstanbul'dan gizlice ayrılmamızdır. Babam, ağabeyim ve benim bir arada giriştiğimiz bu hareket, birdenbire, edebî dramatik ve daha çok, sonuç bakımından verimli oldu.

Sonra, 1904'te İstanbul'a gizli olarak döndüğümde,

nitelendirilmesi güç bir ihanet sonunda tutuklanmam gelir. Belirli bir görevin yerine getirilmesinden sonra, çarçabuk Fransa'ya dönmemi gerektiriyordu bu geliş. Son olarak, bir gece yarısı, Büyük Millet Meclisi'nin, 5 Mart 1924'te beni yurdu terketmeye zorlayan çağrısını aldığımı söyleyebilirim.

Uyruklu ve bütün yurttaşlık haklarımdan yoksun bırakılarak, gönüllü olarak ilk sürgüne gittiğim günden tam çeyrek yüzyıl sonra, yaşlı annemle birlikte, meçhulün yolunu tutuyordum. — Ne yazık ki, babam, bedence çökmüş ve ruhça zedelenmiş olan kardeşimin çağrısına karşılık veremiyordu.

Yurdumdan koparılıp atılmam, hayatım boyunca derin izler bırakacaktı bende.

Beni, dönem dönem yakalayıp sarsmış olan büyük ruhsal darbelerden bilmem söz etmeli miyim? Etmeliysem, bu darbelerden ilki, dünya uluslarını birbirine düşüren büyük çatışma günlerinde, Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşa girdiği haberi olmuştur.

Bu darbe benim üzerimde bir ölüm haberi etkisi yapmıştı. Çünkü, İttihat ve Terakki'nin bu girişiminin, İmparatorluğu kaçınılmaz bir yıkıntıya önceden sürükleyeceğine inanmış bulunuyorum.

İkincisi, ters yönde oldu. Yani, gurur ve sevinç yönünde. Millî kuvvetlerin başkente girmeleri, yenilgiyi zafere, Sevr antlaşmasını Lozan'a çevirmeleri ile.

Bu darbelerin üçüncüsü, 1940'ta Paris'te olacaktı: Bir sabah Alman silâhlarının şakırtılarıyla uyandığım ve Alman kuvvetlerinin, yol boyunca bütün engelleri devirip afansız bir sel gibi büyüye büyüye aktığını gördüğüm zamana rastlar.

Şehre bu anî girişten on gün önce korkunç bir bombardıman mahallemizi esirgememişti. Ama, 48 saatlik bu kasvetli sessizlik, bütün şehri içine alan kalın bir bulut gibi esrar perdesiyle örtmüştü.

Kelimenin bütün anlamıyla, o zaman yaşanan anlar tarihsel anlardı, bütün insanlar için yıkıntılar ve yıkımlarla dolu, kasvetli bir geleceği önceden haber veren anlar. Bu, bugün uğursuz ve çökertici sonuçlarıyla karşı karşıya kaldığımız korkunç bir gerçek halini almak-taydı.

Sorunuza karşılık vermek için size anlattığım bu bir sürü olaya, bambaşka bir düzeyde yer alan bir başkasını anlatmayı göze alıyorum.

Büyük fizik bilgini Einstein, zamanın göreceliğiyle ilgili eski kuramını yayınladığı zaman — ki bununla, evrenin, o güne kadar bütün bilginlerin ve bugün de bazıların ileri sürdükleri gibi — sonsuz değil, sonlu olduğunu ileri sürdükleri günlerde — bu, cüretli olduğu kadar, aşkın bilimsel anlayış beni derin bir biçimde etkilemişti. Bu, belki de, benim, bir türlü billurlaştıramadığım evren yapısı üstündeki için için beslediğim düşünceme uygun gelmekteydi.

Bundan, biyolojik ve analitik birtakım sonuçlar çıkarma yolunda bilimsel verilere büyük ölçüde ilgi duyduğu için benimle aynı coşkuya kapılan ağabeyim bana o zaman, Einstein kuramının, kendi anlayışına göre, yaradılışın bütün doğal yasalarına her noktada uygun olduğunu söylemişti.

Son olarak diyebilirim ki, Sabahattin'in ölümü beni en çok sarsan şey oldu. Aslında, ölüm, hayatın kaçınılmaz, ayrılmaz bir parçasıdır. Ne var ki, iş bize ve sev-

diğimiz insanlara dayanınca, ölümü hiç bir zaman düşünemiyoruz. Ölüm bu sevdiklerimizden birini kaptı mı, çöküveriyoruz. Benim için de durum böyle oldu.

Sonra söylemek gerekir mi bilmem, kendi elimizle ya da rastlantılarla uzun uzadıya hazırlanan şeyler, onların gerçekleşmesi yolundaki ölçümüzü hiç bir zaman şaşırtmaz. Bunlar, beklenmedik, kimi zaman kuşkulandırdığımız şeyler konusunda bizleri şaşırtan ve kamçılayan olaylardır. Şimdi ben, bir okyanusta tek başına bir kaya gibiyim, her yönden esen rüzgârların dövdüğü, dalgaların aşındırdığı, köpüklerle beyazlaşan başı, hâlâ uğultulu bir yazgının durmadan tekrarlanan saldırılarına baş kaldıran.

SORU 2 — Türkiye'ye dönmenize bir engel kalmasa, yurda dönmekte acele eder misiniz?

CEVAP — Hayır, bütün ömrümce bağlı olduğum anayurdun çekimi dışında, bunun için hiç bir neden görmüyorum. Gerektiğinde ona, bedenim ve ruhumla hizmet ederim. Ama, oraya ayak basma konusunda, böyle bir şey olanaksızdır. Türk yurttaşlığı hakkından yoksun bırakılmış olmam ve hayatın ağır koşullarıyla cebellemek zorunda kalmam dolayısıyla birtakım tedbirler almaklığım gerekti: Bunlar, beni bu ülkede (Fransa'da) kesin olarak demir atmaya zorladı. Bu bakımdan, karşılıklı bir benimseme oluştu.

Birinci ülke beni reddetti. Bununla birlikte, hiç bir çeşit kırgınlık duymaksızın ona bağlı kalmakta devam ediyorum. İkinci yurt bana kucak açtı. Ona, minnet ve bağlılık duymaktayım. Hayat, kimi kez, kimseciklerin tersyüz edemeyeceği bazı yasaları insana zorla kabul ettirir.

SORU 3 — Hayatınızın Türkiye fikri ve politika hayatı bakımından enteresan olan kronolojisi hakkında malumat lütfeder misiniz?

CEVAP — Sorunuz bana açık görünmüyor. Belki de ben iyi anlayamadım. Eğer benim, Türkiye’de, örneğin, bu yüzyılın ilk çeyreğinde birbirini izleyen düşünsel ve politik dönemlerle ilgili düşüncelerimi öğrenmek istiyorsanız, size diyebilirim ki, edebiyat alanında, parlak dönem «Edebiyat’ı Cedide» diye adlandırılan edebiyatı doğuran ve bilindiği gibi, öncüleri Tefik Fikret, Cenap Şahabettin, Halit Ziya, Süleyman Nazif, Kemalade Ekrem vb. olan akımdı. Yakından birbir tanımak zevkini tattığım bu şairler, edebiyatçılar ve romancılar, Abdülhak Hamit ve Rezaîade Ekrem gibi eskimeyecek olan kimseler tarafından kurulan edebî romantizmin üstün yaratıcıları idiler. Bana öyle geliyor ki, bu çağ, Türk edebiyatının altın çağıydı. Balkan Savaşı’ndan sonra patlak veren Birinci Dünya Savaşı ve İstanbul’un İtilâf Devletleri tarafından işgali, bu edebiyatın gelişmesine son verdiler.

Bu dönemde bilimsel, filozofik ya da sosyal eserlerden söz etmenin yeri yoktur. Çünkü, bunlar aşağı yukarı sıfır derekesindedirler. Anılmaya değer tek eser, Salih Zeki Bey’in Henri Poincare’den yaptığı ve aldanmıyorsam, Türkçede «İlmin Kıymeti» adını taşıyan eserdir.

İç politika alanında anılmaya değer şey, Abdülhamid rejimine karşı İttihat ve Terakki iktidarının açtığı savaştır. İttihat ve Terakki’nin on yılı bulan diktatörce yönetimi Türk tarihinin en üzücü ve trajik sayfalarını oluşturur.

İşte, bu dönemde, Mahmut Şevket Paşa'ya karşı girilen komploda kardeşimin suçlanması ve ölüm cezasına çarptırılması yer almaktadır. O Sabahattin ki, politik olsun olmasın, her türlü adam öldürmeye ve zorbalığa karşı amansız bir tepki göstermekte, en azgın düşmanlarına bile iyilik etmek istemekteydi. O, bir bilur kaya kadar temizdi. Generalin ölümünden sorumlu değildir demek, onun korkunç kaderine yöneltlen suçları azaltmıyordu.

Bununla birlikte, sanıyorum ki, onu ele geçirseydiler, soğuk kanla asabilirlerdi. Onun için, kılık değiştirerek evden ve şehirden kaçması bir an işi oldu.

Bu arada, o ünlü Üçler'in üyeleri tarafından sorguya çekildim. Emniyet Müdürü olan Cemal Paşa, Sabahattin'in nerede saklandığını bilmek istiyordu. Kısa ve kesin cevabım şu oldu: «Bilmiyorum». «Onun nerede saklandığını bilsem bile, bana yapacağınız en kötü işkencelere rağmen, bunu açıklamamayı kendime en kaçınılmaz ve tatlı bir ödev sayarım» diye ekledim.

Kurnaz ve esnekçe şöyle karşılık verdi bana: «Sizden böylesi bir karşılık bekliyordum. Aşk olsun doğrusu!» Bu ara, bu adama şunu söylemek isterdim ki, eğer, kendini kişisel özelemlerine ve yakın çevresinin zararlı etkilerine, devlet çarkının gidişatına kaptırmıyorsa, ülke için, değerli bir güç olabilirdi. Bu, belki de, yanlış bir izlenim olabilir.

İttihat ve Terakki'nin gittikçe hızlanan çöküşüne tanık olan bu olayları izleyen yılda, Birinci Dünya Savaşı'na girdik. Türkiye'nin savaşa girmesi, memleketi dört yıl boyunca, doğrudan doğruya uçuruma sürükleyen diktatörce bir oligarşiye olanak sağladı.

Dört yıl sonra, Müttefikler tarafından Osmanlı İmparatorluğunun işgali korkunç bir yıkım oldu ve bu ara, Sevr antlaşmasının imzalanması, jeolojik sınıflamada, Kanunî Sultan Süleyman'ın yurdunun işgali ilkel bir amib durumuna düştü.

Dört yıl sonra, bu kez, yüreklerimiz sevinç ve gurur içinde, ulusal kuvvetlerin, işgal altındaki toprakları kurtarmalarına tanık oluyoruz, Sevr antlaşmasının ortadan kaldırılmasıyla. Bu antlaşma, Lozan antlaşmasına bıraktı yerini. Birtakım şaşırtıcı tarihsel olayların, monarşiye son verip, bizleri kitle halinde yurt dışına sürmesine yol açıyordu.

İşte, kaşla göz arasında, gözlerim önünde geçen acılarla dolu meraklı bir film yer almaktadır.

Böylece, kaderin saban demiri, derin izler kazıyor, sonra, zaman, eli altındaki binlerce araçla, onları, belirsiz birer anı haline sokuyor.

Pek iyi kavrayamadığım sorunuza gerekli karşılığı verebildim mi bilmiyorum.

o

(Bitmedi)

BİLİMSEL DÜŞÜNCE VE İDEOLOJİ

Erkut Sezgin

Laurent Schwartz, 'Marksçılık ve Bilimsel Düşünce' adlı konferansında, burjuva ve proleter bilimi diye bir ayrılığın sözkonusu olamayacağı düşüncesinde. «Peki niçin bir burjuva bilimi ve bir proletarya bilimi yok da bir tek bilim var?» diye sormuş.¹ Yanıtı şöyle: Bilimi bilim kılan, bilimsel düşünceyi ortaya çıkaran, araştırcının araştırdığı konuyu politik-dinsel vs. kanılarından bağımsız inceleyebilmesidir. Bir konuya bağımsız olarak eğilen her araştırmacının aynı bilimsel sonuca varması gerektiğini düşünüyor böylece.

Laurent Schwartz'ın görüşüne aşağıdaki açıklamalardan sonra dönmek istiyorum.

«Aydınlanma» Batı felsefesinde, aklın, bağımsız düşünüşün başarısına güvenmiş düşünürlerin teorik konumunu belirlemek için kullanılan bir deyimdir. Descartes'ı, Locke'u, Hume'u, «agnostik», «kuşkucu» deyimleriyle de anılan Russell'ı rahatça «aydınlanmacı» diye nitelleyebiliriz. Deyimin kapsamı dışında kalanları «akla güvenmeyen», «bağımsız düşünüşe karşı» diye düşünmemiz gerekir. Aradaki temel ayrılık, aydınlanmacı tutuma temel olmuş bir ilkenin: özgür düşünmeye güvenin, ikinciler tarafından sorguya çekilmiş; bu özgürlüğün sınırlarının, düşünmenin bağlı olduğu koşulların araştırılmış olmasında. Örneğin, praksis felsefesiyle Descartes'çı rasyonalizm arasındaki temel ayrılığa bir göz atalım.

¹ «Marksçılık ve Bilimsel Düşünce», çev. V. Günyol, Çan Yayınları, 1975, s. 47.

Bilindiği gibi Descartes, düşünen şey (res cogitans) dediği ruhsal varlıkla *tek insanı* düşünmeye: mantığa uygun çıkarsamalar, çözümleme ve sentezler yapmaya yetkili kılınıştı. Burada, «tek insan» sözünün altını çizmek gerekti. Çünkü Descartes, düşünen şey'in, başka insanlardan, onların eylemlerinden bağımsız olarak tek insanı dış dünyayı kavramaya, kavramlarını çözümleme ve senteze uğratmaya yetkin kıldığını düşünmüştü. Descartes'çı rasyonalizme göre, her birey tek başına düşünebildiği için, insanlar, sembollerle karşılıklı anlaşma (dil'e); kendilerini çevreleyen nesnelerin ne olduğu hakkında birbirleriyle anlaşılan bir eylem ortaklığına varmış olmalıydılar. Praksis felsefesi, bunun tersini: bireyin düşünmesinin arka planında, bireyi çevreleyen insanların davranış ve eylem beraberliğine dayanan bir sosyal yapının olduğunu; başka insanların eylemleriyle eyleme dayanan bir anlaşma olmadan tek insan bilincinin nesnelerle kavramsal bir ilişki kurmaya yetmediğini söyleyegelmiştir. Praksis felsefesine göre, bir nesnenin ne olduğu hakkındaki genel kavram, karşılıklı anlaşım, nesne karşısında her bireyin aynı şeyi düşünmüş olmasından değil, o nesneyle aynı pratik ilişkiyi sürdürmesinden ortaya çıkmıştır. Davranış eylem beraberliği, bireyin düşünmesinin, kavramlarını sembollerle ifade ederek daha üst düzeyde, daha soyut anlaşımlara ulaşmasının temelini meydana getirmektedir. Descartes'çı rasyonalizmin yanlışı arabayı atların önüne koşmasında, insanlar arasındaki eylem ortaklığını bireyin düşünmesinden çıkarmak istemesindeydi. Ayrıca, eylem beraberliği ile anlaşımın sadece dilin başlangıçlarında değil sembollerin yorumuna dayanan anlaşım katlarında da süregeldiğini not etmek gerekir. Matematikte ve fi-

zikte pek soyut anlamları olduğu söylenen bazı sembollerin ne anlama geldiği bir tanımla (mantıksal eşitleme) yoluyla değil, işlemsel (operational) yoldan anlaşılmaktadır. Şöyle de söylenebilir: Belli tanımları vermek için daha önce belli teknikleri uygulamayı öğretmek gerekmektedir.

Bilimsel düşünmenin, temeli sosyal pratik olan dile bağımlılığını, Descartes'çı rasyonalizm (dili sembolizmle karıştırdığı için) tamamen gözden kaçırmıştır. Örneğin empirist filozoflar, bilginin mantıkça basit kavramlar üzerinde kurulan, mantıkça bileşik kavramlara yükselen bir yapısı olduğunu var saymışlar; bu basit kavramları tek insan bilincinin üretebileceğini düşünmüşlerdir.¹ Empirist epistemolojide basit kavram dil-den önce gelmektedir.² Locke'a göre, içgözlemle kırmızı duyumundan kırmızılık kavramını öğrenmişiz, sonra da bu kavrama 'kırmızı' sözcüğünü ad olarak takmışızdır. Russell, mantıkça en basit saydığı atomik önermede, özne yerine kullanılan sözcüğün (ad'ın) anlamını, gösterdiği şeyle özdeş kılmak istemişti. Kendisine, sonradan, adın taşıdığı anlamla adı taşıyan şey arasındaki ayırımı anlatmaya Wittgenstein uğraşmıştır. Örneğin, «bu» sözcüğünün anlamını Russell o anda gösterilen şeye indirgemeye çalıştığında, Wittgenstein önce «bu» sözcüğünün anlamını, yâni gösterme işinin anlaşılması

¹ John Locke, *Essay Concerning Human Understanding*, ed. A.D. Woozley, (Fontana 1973) Bk. 11, Ch. 1. (*ideas of sense and ideas of reflection*)

² «I confess that, in the beginning of languages, it was necessary to have the idea before one gave it the name.» *Ibid.*, s. 282.

gerektiğini söylüyordu. Russell'ın mantıksal adlar (logically proper names) teorisinin aklılıbaşında insanlar için olmadığına da dikkati çekmiştir.³

Bilimsel araştırmanın konusu bir nesnenin özellikleri, yapısı olduğu zaman bile, bu iş kavramlar üzerinde kurulan bir eleştiriye dayanır. Nesneyle ilgili sözlerin, kullanılan sembollerin nesneyi inceleyerek yeniden yorumlanması, eleştirisidir yapılan. Yalnız, nesne ya da olay hakkında söylenen sözleri, kullanılan sembolleri yöneten, bu sözleri birbirlerine söyleyenlere anlamlı kılan genel kavramın pratiko sosyal bir temele dayandığını unutmamamız gerekir.

Marksist bir düşünür, Louis Althusser, bir olayın bilimsel eleştiriye konu olmadan önce, olay hakkındaki kavramların ortaya çıkma sürecine olayın ideolojik tarihi demiş.¹ Bilimsel eleştiriye uğradıktan sonra varılan sonuçlara bilimsel kavramlar diyor. Althusser bilimin kavramlar üzerinde kurulan bir eleştiri olduğunun iyice farkında. Fakat, olayla kurulan sosyal pratik ilişkilerden ortaya çıkan kavramlarla, olay hakkında bilimsel araştırma ile elde edilen kavramlar arasına «epistemolojik kopma» deyiimiyle bir çizgi çekmek istemiş. Birincilerin değer yargıları, inanış vs. gibi öznel bir yükü taşıdığını, ikincilerin «eleştirel», «nesnel», «olayın özünü dile getiren» kavramlar olduğunu söylemek istiyor.

³ «A mental illness could be imagined in which one can use and understand a name only in the presence of the bearer.» (714). Zettel.

¹ Louis Althusser, «For Marx», London: New Left Books, 1970.

Bilimsel eleştiriyiyle varılan sonuçların, olay hakkındaki bilimsel kavramların, olayı ideolojik tarihinden, yâni olayla ilgili kavramları ortaya çıkaran pratik ilişkilerden koparabileceğine inanmak zor. Bilimsel eleştirinin olayın ideolojik tarihinde yer aldığını, ondan bir kopma olmadığını söylemek bana praksis felsefesiyle daha tutarlı bir görüş gibi geliyor. Önce, bilimsel eleştiriyi başlatan koşulları olayın ideolojik tarihi (olayın içinde anlaşıldığı dil) ortaya çıkarmaktadır. Olayla kurulan pratik ilişkiler, olay hakkındaki kavramları, karşılıklı anlaşımı yönettiği gibi, bu kavramları sorguya çekmeyi gerektiren koşulları, olay hakkındaki yeni yorumları (yeni sembolleri) anlamlı kılan bağlamı olayın ideolojik tarihi içinde barındırmaktadır. Olayla kurulan ilişkiler çerçevesinde beliren amaçları elde etmeye, soruları cevaplamaya yönelik yöntem araştırmaları; kavramları formel mantığa ve matematik yapılarına göre düzenlemek, anlam eşitlikleri kurarak amaca uygun sentezlere uğratmak da bilimin işi olmaktadır. Bilimin saygınlığını yaşama işine dönebilmesinden, burada ortaya çıkan sorunları çözebilmesinden kazandığını unutamayız. İdeolojik tarihinden kopmuş bilimsel düşünüşün anlamlı olamayacağını söylemek istiyorum. Bilimsel düşünmeyle ideolojik arka planı içiçe bir ilişkiyi sürdürmektedir. Bir kavramın hem bilimsel hem de ideolojik olmasında bir çelişki olmadığını söylemek için şimdi Laurent Schwartz'ın görüşüne dönebilirim.

Sosyal yapıyla, dille, kültürle bağlılığını gözönüne alarak, bir tek bilimden değil de bilimlerden — bu arada bir sosyal sınıfın biliminden — sözedilmiş olması Laurent Schwartz'a bilimsel doğrunun nesnelliğiyle; bilimsel doğrunun kendini mantıksal bir zorunlulukla ka-

bul ettiren özelliğiyle bağdaşmaz gözükmüş. Giderek, sosyal yapı ve kültürlerin üstünde bir katta, bütün insanlara nesnel doğruları bulabilen araştırmaları bilim sayma eğiliminde Schwartz. Bir tek bilim var derken iki ayrı sınıftan, kültürden, ideolojiden bilim adamlarının aynı sonuçlar üzerinde buluşabildiklerine parmak basıyor. Kuşkusuz bunda matematikçi ve fizikçi olmasının payı vardır. Fakat, sorulması gereken bir soru var: Matematikte ifadesini bulan doğrular (fizik gibi) insan dünyasından bir uzaklaşma, nesnelerin özüne bir yaklaşma mıdır? Yoksa, olayların davranışlarıyla kurulan pratik ilişkilerin değişik kültürlerden insanlarca da paylaşıyor olmasından mıdır? (Yoksa ikisi birden mi söz konusudur?) Kuşkusuz bütün insanlarca paylaşılan teknikler vardır. Paylaşılmayanları da vardır. Değişik kültürlerin tarihinden söz edebildiğimiz gibi, insanların ortak tarihinden de söz edebiliriz. Bir ilacın tedavi özelliği bütün insanlarda o maddeye karşı açığa çıkan aynı tepkiye bağlı olduğundan, ilgili bilimlerin bütün insanlara nesnel sonuçlara dokunmasını beklemek gerekir. Böylece, ilaç olan maddenin yapısıyla, özellikleriyle ilgili sözleri, sembolleri yöneten bir değer bilinci vardır ama, bütün insanlarca paylaşıldığından, bir değer çatışması, ideolojik bir zıtlık burada söz konusu değildir. Böyle bilimlerin ideolojik yükü bakımından nötr (ideolojisiz değil) kaldığı söylenebilir. Fakat ideolojik yükü aktif olan bilimler vardır. Amerikalıların ekonomi ve sosyal bilimlerden ne anladığıyla marksizmin anladığı arasında ideolojik bir fark vardır. A.B.D.'nin politika bilimi, dünyadaki politik kuvvetler arasındaki dengeyi kendi çıkarları doğrultusunda dengelemeye yöneliktir. Kuşku yok ki, bu mantık ve yöntem işidir. Mantığa da-

yandığı ölçüde bu iş, kişinin keyfinden, inançlarından, yönelimlerinden *tarafsız* olarak yürütülür. «Tarafsız» sözcüğünü, mantığa bağlanmak biçiminde kendini gösteren bilimsel tarafsızlığın ideolojiden bağımsız bir tarafsızlık anlamına gelmediğinin altını çizmek için kullandım. Buradan, mantığa bağlanmanın bir bilimsel sonuç üzerinde anlaşmak için her zaman yeterli olmadığını da söyleyebiliriz. Örneğin Kissinger gelse, A.B.D. dış politikasıyla ilgili bir CİA dümeninin dayandığı mantığı anlatsa bu mantığın amacını elde etmeye yönelik tutarlılığına itiraz etmek bir mantıksızlık olabilirdi. Fakat bu CİA bilgisinin mantıkça nesnelliği insanların bu bilgi-den yana olmasını gerektirir mi? Bilim adamının araştırma konusuna bağımsız yönelişinin aynı sonuçlar üzerinde anlaşmaya yetmediğini kabul etmeliyiz. İdeolojik yükü aktif olan bilimlerde bunun böyle olduğu açıkça görülüyor.

Peki, ideolojik yükü aktif olan bilimleri ideolojik yükü nötr olan bilimlerden daha az bilim sayabilir miyiz? İdeolojik yükü nötr olan bilimlerde bir değer bilinci çatışması sözkonusu olmadığından, tersine bilimsel düşünce bütün insanlar için pratik değeri ortak olan bir bilgiyi ürettiğinden, araştırmacının mantığa bağlanması aynı bilimsel sonuç üzerinde buluşmak için yeterli gibi gözükmektedir. İdeoloji farklılaşmalarının ortada olduğu bilimsel eylemlerde, bilimsel düşünmeye yön veren değerler daha 'görünür' olduğundan, bu tür bilimlerin dokunulmazlıklarının (mantıksal zorlayıcı özelliklerinin) evrensel olmadığı pratik ilişkilerle belirlenmiş olduğu göze çarpmaktadır. İdeolojik yükü nötr olan, pratik değeri bütün insanlara malolmuş (ya da olması mümkün) bilimlerde bu göze çarpmamakta, giderek bu

bilimlerin ürettiği bilgilerin «nesnelerin özünü dile getiren», «ideolojiden bağımsız» ve giderek «tarihsiz» olabileceği düşünülmektedir. Bu bilimleri ideolojik yükü aktif olan bilimlerden daha bilim sayma eğiliminin de bu sanılardan kaynaklandığını söylemek yanlış olmaz sanırım.

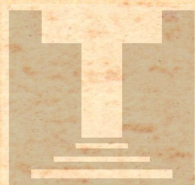
o

BİZE GELEN ESERLER

- o *Yağmur Gelini*: Başaran. Cem Yayınları, çocuk kitapları. Resimler: Filiz Başaran, İst. 1975, 15 TL.
- o *Elif Diye Bir Türkü* (Öyküler): M. Başaran, Yeni Büyük Dağıtım Yayınevi, İst. 1976, 15 TL.
- o *Kanlı Söylenti* (Roman): Siegfried Lenz. Türkçesi: Mehmet Tim. Günebakan Yayınevi, İst. 1976, 25 TL.
- o *Cinsel Büyüler 2*: İsmet Z. Eyuboğlu. Soyut Yayınları, İst. 1976, 30 TL.
- o *Muğla* (Kurtuluş Savaşında): Ünal Türkes, 1. Baskı, İst. 1973, Cilt I ve II, 20 TL.
- o *Dünya Sendikalar Federasyonunun 30 Yılı*: Türkçesi: İlhan Aydın, Ürün Yayınları, İst. 1976, 12 TL.
- o *Lenin*: Troçki. Çeviren: Orhan Suda, Suda Yayınları, İst. 1976, 20 TL.

HABORA YAYINLARI

- o *Ölümden Hayata*: Vasil Bikof. Çeviren: N. Sel, İst. 1974, 15 TL.
- o *Dağların Türküsü*: Vasil Bikof. Çeviren: N. Sel, İst. 1974, 15 TL.
- o *Uykunun Ötesi*: Henry Roth. Çeviren: Şefika Tan, İst. 1974, 2 cilt, her biri 20 TL.
- o *Altın*: Boris Polevoy. Çeviren: Meral Sanoğlu, İst. 1974, 2 cilt, her biri 20 TL.
- o *Sisler Dağılırken*: Alex La Guma. Çeviren: Cansel Işık. İst. 1974, 15 TL.
- o *Çingene Pilici*: Erdoğan Tokmakçioğlu (Hikâyeler), İst. 1975, 20 TL.
- o *Barış ve İşbirliği*: Todor Jivkov. Çeviren: N. Sel, İst. 1975, 30 TL.
- o *Seçmeler*: Todor Jivkov. Çeviren: N. Sel, İst. 1975, 25 TL.
- o *Parti Sırrı*: Marko Marçevski. Çeviren: N. Sel, İst. 1975, 2 cilt, 15 ve 25 TL.
- o *20. Yüzyılın Şakası: Milliyetçi Cephe*. N. Sel. İst. 1975, 10 TL.



TÜSTAV

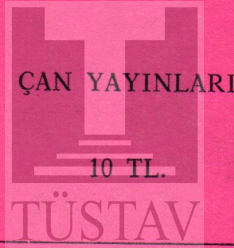
Yeni Çıktı

MARKSÇI HUMANİZMA

Hans Mühlestein

Çeviren :

Vedat Günyol



YENİ UFUKLAR : Aylık Sanat, Düşünce Dergisi, Sahibi ve yazı işleri sorumlusu: Vedat Günyol. Yönetim yeri: Cağaloğlu, Himaye-i Etfal sokak, Mirat han, No. 202 İstanbul, Yazışma ve havale adresi: YENİ UFUKLAR, P.K. 1034, Karaköy, İstanbul, Telefon 27 49 74, Yıllık abonesi: 90 TL., altı aylığı 50 TL., Yabancı ülkeler için iki katı alınır, İlan: Kapakta santimi 150 TL., sayfalarda 75 TL.,

Hilâl Matbaacılık Koll. Şti. - İstanbul

Fiyatı: 7.50 TL.